EDUSKUNNAN TULEVAISUUSVALIOKUNNAN JULKAISU 11/2018

SUOMEN LUOVA POTENTIAALI

—

RATKAISUJA ILMASTOKRIISIN AIKAKAUDELLE

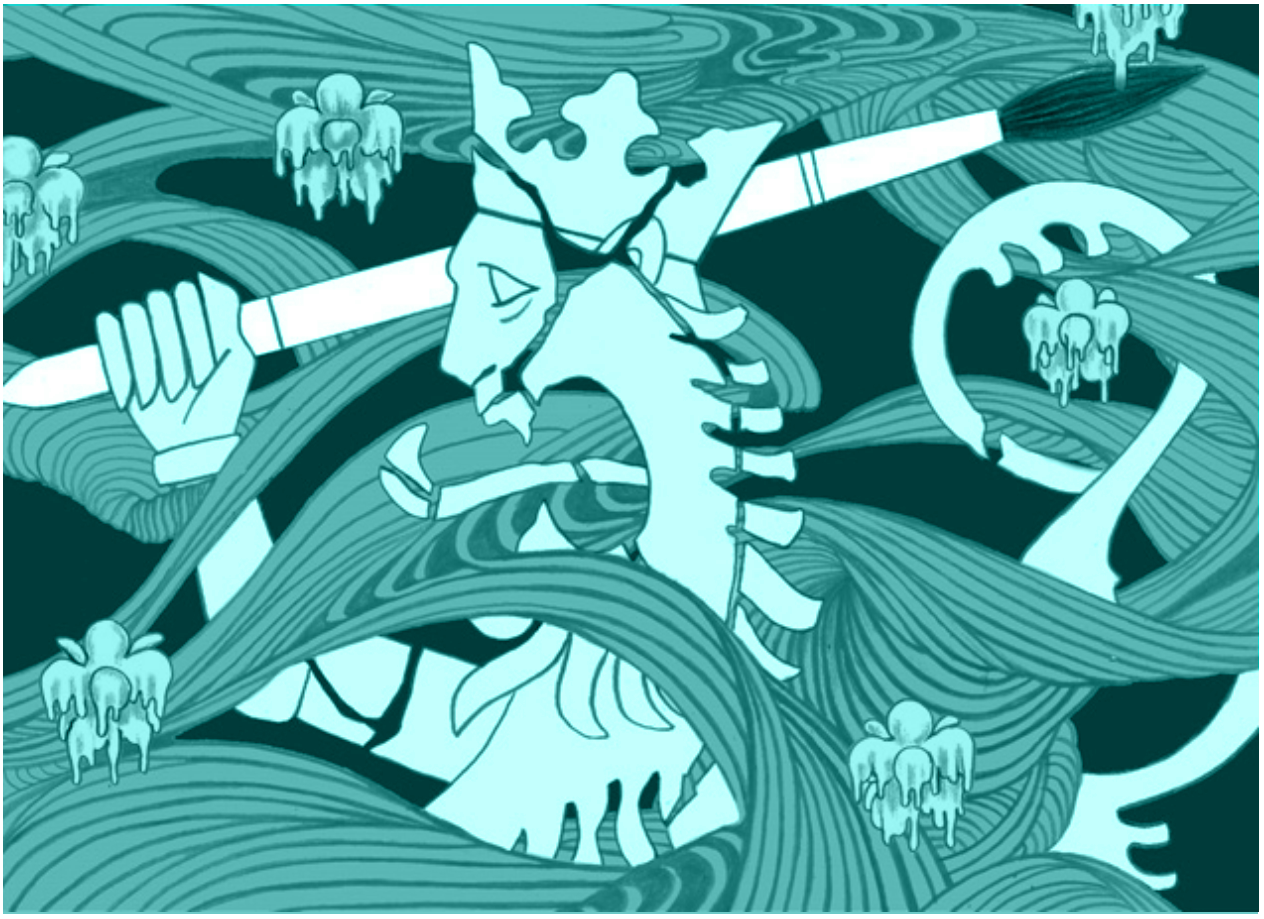

SUOMEN LUOVA POTENTIAALI
–
RATKAISUJA ILMASTOKRIISIN AIKAKAUDELLE

Krista Petäjäjärvi & Antti Huntus

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 11/2018

Kuvitus: Pauliina Mäkelä / Napa Arts & Licensing Agency

Takakannen kuva: Vesa Lindqvist, eduskunta. Osa Wäinö Aaltosen teoksesta Tulevaisuus (1932).

Tulevaisuusvaliokunta

00102 Eduskunta

www.eduskunta.fi

Helsinki 2019

ISBN 978-951-53-3728-3 (nid.)
ISBN 978-951-53-3729-0 (pdf)

ISSN 2342-6594 (painettu)
ISSN 2342-6608 (verkkojulkaisu)

Sisällys

Esipuhe 5

Johdatus: Luovat kuulemiset 11

1. Luovan työn esteet 15

Systeemi ei tunnista työn kollaasimaisuutta 17

Kipeää eriarvoistamista 19

Hukatut resurssit 20

Näkyväksi tuleminen 21

Ehdotuksia toiminnaksi 22

2. Taide osaksi yhteiskunnallista kehittämistä 25

Aura Seikkula: Luova toimijuus ilmastonmuutostyössä 26

Ehdotuksia toiminnaksi 28

3. Neljä huolta tulevaisuuden Suomelle 29

Ei-kirjallinen yhteiskunta 30

Empatia ja kaiken välisyyden verkottuminen 32

Sairastunut demokratia 34

Tyhjän tilan katoaminen 36

4. Utopian luova potentiaali 41

Suomi vuonna 2050 42

Lopuksi 43

Esipuhe

Kun kysyin kansanedustajaurani alussa taiteilija Juice Leskiseltä, miten oikein yhdistän taiteilijan ja kansanedustajan työn, aina sanavalmis Juice vastasi: Puhu ilmaiseksi, laskuta laulusta! Kuinka oikeaan hän osuikaan, jos kuvaamme luovan alan ihmisten nykypäivää. Luova ala on digitalisaation myötä kokenut varsin rajun muutoksen. Luovia sisältöjä on netti täynnä, mutta miten taiteilija pystyy laskuttamaan laulusta tai muusta sisällöstä? Välillä tuntuu siltä, että nykyilmapiirissä kaikkien taiteilijoiden pitäisi 'puhua ilmaiseksi', tarjota kuva- tai äänitaiteensa kuluttajan alttarille ilman korvausta luovasta työstä. Mutta kuka suostuu tekemään sisältöjä ilmaiseksi pitkässä juoksussa, kun pitäisi elättää itsensä taiteellaan?

Myös Euroopan Unionissa on herätty luovan alan ja kulttuurin merkitykseen. EU:ssa käsitellään parasta aikaa tekijänoikeusdirektiiviä. Artiklalla 13 halutaan puuttua siihen arvokuiluun (value gap), mikä on luovan alan tekijöiden ja sisältöjä jakavien some-jättien välillä. EU haluaa, että luovan alan tekijät pääsevät neuvottelemaan reiluista pelisäännöistä digitaalisessa ympäristössä

Luovan alan potentiaali on muutenkin esillä. Eurooppa-neuvosto antoi sitoumuksensa kulttuurin edistämiselle ja huomioi kulttuurin merkityksen sosiaalisen koheesion luojana. Komissio esitti 2018 rahaa Luova Eurooppa (Creative Europe) ohjelmaan kulttuurisektorille, mukaan lukien musiikki. Parlamentin hyväksytty esitys on 2,8 miljardia euroa.

Suomi on Euroopan Unionin puheenjohtajamaa heinäkuusta 2019 lähtien. Suomella on tärkeä rooli rahoituskehysten neuvotteluissa. Suomen tulee olla aktiivisesti mukana muokkaamassa EU:n kulttuuripoliittista ohjelmaa sekä ohjata kulttuuritoimijoita EU-rahoituksen lähteille. Tekijänoikeusjärjestöt sanovat, että luovien alojen tulisi näkyä muutenkin pj-kaudella, sillä niiden merkitys kansallisella ja EU-tasolla on suuri. Luovat alat ovat merkittävä työllisyyden sekä kasvun lähde. Kulttuurinedistäminen pj-kauden agendalla toisi ylipäätään EU-asiat lähemmäs kansalaista.

Kulttuuri- ja luovat alat tuottavat suoria ja kertautuvia taloudellisia vaikutuksia kansantalouteen ja alueiden kehitykseen. Pelit mukaan lukien luovien alojen osuus Suomen BKT:sta ja työpaikoista on 3,5 %. Luovat ja kulttuurialat ovat osallistavia ja yrittäjähenkisiä sekä työllistävät suhteellisesti enemmän 15–29-vuotiaita ja naisia kuin muut alat. Aloilla on runsaasti pieniä yrityksiä ja itsensä työllistäviä yrittäjiä. Olen itse toiminut viihdealan yrittäjänä 70-luvulta. Mitään koulutusta silloin ei ollut. Oli itse opittava kantapään kautta, kuinka luovan alan yrittäjä toimii. Tänä päivänä tietoa on. Yksi tietoa kokoava julkaisu on kädessäsi.

Nyt käsillä oleva julkaisu "Suomen luova potentiaali: Ratkaisuja ilmastokriisin aikakaudelle" on uusin lenkki pitkässä ketjussa, jossa tulevaisuusvaliokunta on pureutunut luovien alojen tilanteeseen ja tulevaisuuteen. Tämä julkaisu raportoi tulevaisuusvaliokunnan ja Taiteen kehittämiskeskuksen yhteistyönä eduskunnan uusissa luovissa tiloissa toteuttamien kahden työpajan tulokset. Nämä tulokset käsittelevät kolmea teemaa: luovan toimialan tilanne, luovan alan toimijoiden haasteet sekä taiteen ja luovuuden potentiaalin tuominen

osaksi yhteiskunnan kehittämistä ja erityisesti ilmastonmuutoksen haasteeseen vastaamista. Nämä tulokset linkittyvät ja tuovat uutta näkökulmaa tulevaisuusvaliokunnan aiempaan luovan alan tulevaisuutta sivuavaan työhön, joka seuraavassa käydään lyhyesti läpi.

Tein yhdessä Markus Nordenstrengin ja Harri Rinteen kanssa vuonna 2014 Luovan talouden tulevaisuutta käsittelevän julkaisun (TuVJ 13/ 2014). Esipuheessa nostin esiin tekijänoikeuksiin liittyvien tulojen oikeudenmukaisen jakautumisen merkityksen sille, että meille on tulevaisuudessakin tarjolla luovien alan ammattilaisten tuottamia sisältöjä:

Luova talous on voimakkaassa kasvussa koko maailmassa. Myös Suomi on eurooppalaisista maista kärkijoukossa, lähes viisi prosenttia kansantuotteestamme tulee luovilta aloilta. Luovalla alalla toimitaan kuitenkin omalla riskillä, yrittäjänä tai freelancerina. Harvalla on vakituista palkkaa. Tästä huolimatta sosiaaliturvamme perustuu yhä oletukseen, että luovaa työtä tehtäisiin aina pysyvässä työ- tai virkasuhteessa. Näin aineettomien oikeuksien ja siitä tulevan rahan merkitys on tärkeä tekijöille.

(…) Keskustelu jatkuu, miten digi-muutoksessa, pilvipalvelujen todellisuudessa löydetään yhteiskuntasopimus, joka ottaa huomioon sekä kuluttajat, operaattorit että sisällöntuottajat.

(…) Vaikka digitaalinen ympäristö muuttuu, itse luovan alan sisältö, kulttuuri on pääasia – se, mitä ihmiset haluavat. Sen käytön luonne voi muuttua, mutta itse sisällöt ovat tärkeitä. Jotta uutta kulttuuria syntyy, täytyy taiteilijoiden saada siitä myös korvaus jollakin tavalla. Toisaalta myös kuluttajien ja jakelijoiden oikeudet on taattava. Tämä epäpyhä kolminaisuus on lainsäätäjille kova haaste.

Kyseinen luovien alojen tulevaisuutta luotaava raportti valotti luovan toimialan elinvoimaisuuden kysymyksiä useista näkökulmista. Tuloksissa korostuivat niin toimialan rakenteiden päivitystarve kuin taiteilijoiden toimeentulon haasteetkin. Käsiteltyjä teemoja olivat tietopaon uhka digitaalisten tuotteiden korkean verotuksen takia, läpinäkyvien tilityskäytäntöjen tarve online-tuotteille, tarve huomioida luovan toimialan erityispiirteet julkisissa elinkeino- ja vientituissa, tarve kirkastaa Yleisradion roolia suhteessa kotimaisten kulttuurisisältöjen tuotantoon, tarve kuluttajan oikeuksien sekä teosten opetus- ja tutkimuskäytön turvaamiseen, itsensä työllistävien asema ja kannustinloukut, luovan työn tekijänoikeuksien turvaamiskysymykset, tarve integroida yrittäjyys- ja tekijänoikeusosaaminen luovan alan koulutuksiin sekä ehdotus luovien alojen neuvottelukunnan perustamisesta.

Tulevaisuusvaliokunta jatkoi erityisesti digitalisaation aiheuttamien rakenteiden päivitystarpeiden analysointia lausunnossaan, joka koski EU:n teollis- ja tekijänoikeuksien täytäntöönpanoa koskevaa lainsäädäntökehystä (TuVL 1/ 2016 vp). Lausunnossa tulevaisuusvaliokunta kiteytti teknologisen ja elinkeinorakenteen muutoksien tuomaksi haasteeksi sen, että *"teollis- ja tekijänoikeusjärjestelmä on luotu teollisen tuotannon aikakautena ja pohjimmiltaan fyysisiä tuotteita varten. Palveluvaltaistuminen on kuitenkin siirtänyt arvonluontia tavarasta palveluihin. Lisäksi uusi teknologia ja uudet toimintamallit ovat hajauttaneet tuotannon jopa kotitalouksiin asti. Samalla tuotteet ovat virtualisoituneet niin, että ne eivät enää kulu eivätkä ole samalla tavalla rajallisia kuin ennen: esimerkiksi musiikin kuunteleminen Internetistä ei estä muita kuuntelemasta samaa kappaletta samaan aikaan, eikä musiikki silti vähene tai kulu tämän käytön vuoksi."* Tulevaisuusvaliokunta totesi, *että "alusta- ja jakamistalouden uudet toimintamallit ja muut hajauttavat (disruptiiviset) innovaatiot edellyttäisivät teollis- ja tekijänoikeuksien syvällisempää uudelleen arviointia. Siksi tulevaisuusvaliokunta*

ehdottaa erityisesti tämän asian tarkempaa selvittämistä osana teollis- ja tekijänoikeuksien täytäntöönpanon uudistamista." Samassa lausunnossa tulevaisuusvaliokunta myös muistutti tarpeesta pyrkiä sääntelyllä toisaalta mahdollistamaan teknologisen kehityksen tuomat uudet luovan alan liiketoimintamallit ja toisaalta estämään uusien teknologioiden mukanaan tuomien väärinkäytösten sekä varallisuuden globaalin keskittymisen riskien realisoituminen.

Digitalisoituvan kulttuurintuotannon etiikkaa tulevaisuusvaliokunta on kommentoinut esimerkiksi Tulevaisuuden sosioteknisiä vastakkainasetteluja. *Radikaalit teknologiat ja dialektinen tulevaisuudentutkimus* -raportin (TuVJ 4/ 2018) esipuheessa, jossa nostettiin esiin kysymyksiä, joita liittyy musiikin tai kuvien levittämiseen soveltuvien, netissä toimivien kaupallisten yhtiöiden alustoihin, joille käyttäjät voivat ladata itse tekemiään tai muilta kopioimiaan musiikkikappaleita tai kuvia. Tulevaisuusvaliokunta tunnisti esimerkiksi seuraavia eettisiä jännitteitä esiin nostavia kysymyksiä: Kenelle teknologia tuo pääsyn teokseen? Miten teknologia-alustat muuttavat teoksen arvoa ja kuka arvonmuutoksesta hyötyy ja kuka kärsii? Tehdäänkö alustoihin ja luoviin tuotoksiin liittyviä päätöksiä erityisesti markkinatalouden vai sivistysyhteiskunnan näkökulmista? Miten alustat muuttavat taiteen kokemiseen liittyvää vuorovaikutusta ihmisten välillä? Millä tavalla alustat muuttavat sitä, miten teokset vastaanotetaan ja tulkitaan suhteessa kuluttamiseen, sivistymiseen, identiteetin rakentamiseen ja viihtymiseen? Valiokunta käytti tätä esimerkkiä tehdäkseen näkyväksi niitä muutoksia ja arvovalintoja, joita digitalisaatio kulttuurin kokemiseen arjessamme tuo.

Luovan alan toimijoiden toimeentuloon vaikuttavat tekijät ovat olleet tulevaisuusvaliokunnan huomion kohteena useita kertoja kuluvan vaalikauden aikana. Työn tulevaisuutta käsitelleessä tulevaisuusmietinnössään (TuVM 2/ 2017) tulevaisuusvaliokunta nosti luovat alat esimerkiksi toimialasta, joka jo elää todeksi hallituksen selonteossaan ennakoimaa työn murrosta: *"Monissa lausunnoissa todetaan, että itsensätyöllistäminen on jo nyt vakiintunut osaksi työn teettämistapojen muutoksia; palkkatyönteon ja yrittäjyyden raja on jo hämärtynyt. Tulevaisuusvaliokunnan saamissa lausunnoissa ehdotetaan, että luovan talouden toimintamalleja tutkimalla ja kehittämällä voidaan löytää ratkaisuja, joita voidaan hyödyntää myös muissa ammateissa. Tulevaisuusvaliokunnan mielestä luovat alat ovat merkittävä työllistäjä ja luovien alojen moniammatillisia itsensä työllistämisen, yksinyrittämisen ja pirstaleisen työn hallintamalleja voidaan hyödyntää myös muilla toimialoilla."*

Tulevaisuusvaliokunnan käynnistämä jakamistaloutta ja alustatyötä tutkiva hanke sivusi sitä, miten internetissä toimivilla alustoilla työskentely mahdollistaa ja vaikuttaa mm. itsensätyöllistäjien, freelancereiden sekä apurahataiteilijoiden ja -tutkijoiden toimeentuloon. Vaikka hanke ei keskittynyt luoviin aloihin, vaan muuttuneisiin toimeentulon hankkimisen olosuhteisiin, sen johtopäätökset resonoivat voimakkaasti niiden huomioiden kanssa, joita lukija löytää nyt käsillä olevasta, Suomen luovaa potentiaalia luotaavasta raportista. *Jakamistalous ja alustatyö* (TuVJ 3/2018) -raportin johtopäätöksissä todettiin esimerkiksi, että yksilö tarvitsee selkeän kuvan velvoitteista, jotka hänen tulee täyttää voidakseen varmistaa toimeentulonsa jatkuvuuden, sekä keinoista, joilla hän voi nostaa toimeentulonsa tasoa. Ihmisen tulisi aina olla helppoa hahmottaa, milloin hänen toimeentuloonsa liittyvät oikeudet ja raportointi- ja maksuvelvoitteet muuttuvat. Yksilön statusta kuvaavia käsitteitä ja niihin liittyvien kriteerien määrällisiä raja-arvoja pitäisi eri lakien yhteydessä ja eri viranomaisten tulkinnoissa käyttää keskenään ristiriidattomalla ja yhtenäisellä tavalla, pyrkien yksiselit-

teisyyteen yksilön näkökulmasta. Ihmisten toimeentulo muodostuu monenlaisista ansioista ja tulonsiirroista, joita ei ole järkevää käsitellä erillisinä lainsäädännön osina, vaan niitä tulisi kehittää kokonaisuutena.

Näiden huomioiden pohjalta *Jakamistalous ja alustatyö* -raportissa ehdotettiin työlainsäädännön ja toimeentuloturvan kokonaisuudistusta, joka nimettiin liikennekaaren mallin mukaisesti *toimeentulokaareksi*. Toimeentulokaari merkitsee siirtymää erillään käydyistä tulonsiirtokeskustelusta (joka usein jakautuu keskusteluihin ansiosidonnaisesta ja perusturvasta) sekä ansiotulokeskustelusta (joka usein jakautuu yrittäjiin ja palkansaajiin) yhteen keskusteluun toimeentulosta, jossa nämä ovat ikään kuin alakategorioita. Toimeentulokaari-uudistuksen lisäksi raportissa ehdotettiin sellaisen verkkopalvelun toteuttamista, jolla työsuhteisiin ja tuloihin liittyvä tieto dokumentoituu ja jolla säännellyt velvoitteet hoituvat automaattisesti. Lisäksi raportti muistutti siitä, että jakamistalouteen liittyvien yhteisöllisyyden, sosiaalisten turvaverkkojen ja elämäntavan kautta voisi ei-materiaalisten arvojen paino kulttuurissamme kasvaa.

Nyt käsillä olevan, Suomen luovaa potentiaalia luotaavan raportin luku 1 avaa lukijalle ikkunan maailmaan, jossa toimeentulokaaren tyyppinen uudistus on kipeän välttämätön jo nykypäivässä, luovan alan työntekijöiden arjessa. Luku tuo esiin taiteilijoiden kokemuksia sekä niihin liittyviä uudistustarpeita, jotka mahdollistaisivat sujuvamman toimeentulon hankkimisen. Osa uudistuksista liittyy lainsäädännön ja sen tulkintojen linjakuuteen ja ennakoitavuuteen, osa alan toimijoiden sekä TE-keskuksen virkailijoiden koulutustarpeisiin. Vaikka jakamistaloutta sanana ei luvussa mainita, se liittyy uudistustarpeena mainittuun ehdotukseen vähäisellä käytöllä olevien julkisten tilojen avaamisesta luovien alojen toimijoiden ammatilliseen käyttöön.

Niin nyt käsillä olevan raportin alustavat tulokset, jakamistalous-raportti kuin Norjan ja Ruotsin mallisen taiteilijoiden toimeentulon ennakoitavuutta lisäävän taiteilija-allianssin kokeilemiseen Suomessa liittynyt selvityskin (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:2) olivat tulevaisuusvaliokunnalla käytössään tulevaisuusmietintöä (TuVM 1/2018 vp) laadittaessa. Luovien alojen työelämän kehittämisestä tulevaisuusvaliokunta lausui muun muassa, että:

”Tulevaisuusvaliokunta huomauttaa, että kokeilemalla taiteilijoiden tilanteeseen soveltuvia työtulon ja sosiaaliturvan yhdistämisen ratkaisuja saadaan samalla laajemminkin hyödyllistä tietoa tulevaisuuden työelämäoloihin sopeutumisesta ja sen negatiivisten piirteiden lievittämisestä. Tulevaisuusselonteon kontekstissa on oleellista huomata, että taiteilijoiden työtilanne ja heidän työnsä kannalta oleelliset dynaamiset oppimis-, verkostoitumis- ja vuorovaikutuskyvyt vastaavat läheisesti selonteossa ja tässä mietinnössä kuvattuja työn murroksen oloja ja niissä oleellisia osaamisia.

Tulevaisuusvaliokunta ehdottaa, että luovat toimialat olisivat pilotoinnin ja erityisen kehittämisen kohteena seuraavalla vaalikaudella, kun työ- ja sosiaaliturvalainsääädäntöä, elinkeinopolitiikkaa, verotusta ja elinikäistä oppimista kehitetään laajana kokonaisuutena.

Tulevaisuusvaliokunta pitää Taiteilija-allianssia kokeilemisen arvoisena myös Suomessa.”

Myös nyt käsillä olevan raportin kolmas teema, taiteen ja luovuuden potentiaali yhteiskunnan kehittämisessä, on ollut valiokunnalla työn alla. *Taiteen menetelmät kehittämisessä ja*

tutkimuksessa -julkaisussa (TuVJ 4/2016), jossa pohdittiin muun muassa mahdollisuuksia kehittää eduskunnan asiantuntijakuulemisia monipuolisemmiksi luovilta aloilta lainatuilla menetelmillä. Raportin johtopäätöksissä kehittämiselle ehdotettiin jotakin seuraavista lähtökohdista:

1. *Tulevaisuusvaliokunnan toimintaprosessien ja -kulttuurin kehittäminen (erilaiset kohtaamiset, kokoukset tai käsittelyt jne.)*

2. *Eduskunnan tilojen ja infran luova käyttö (esim. luovan tilan käyttö tai digitaalisuus)*

3. *Substanssityöpajat eli taidelähtöisten menetelmien valinta ja soveltaminen valiokunnan käsittelyssä oleviin ajankohtaisiin aiheisiin (esim. skenaariot, kokemusasiantuntijuus tai -asiakkuus)*

4. *Kansanedustajien luovan osaamisen kehittäminen (esim. uudenlaisen yhteistyön rakentaminen ja luova dialogi)*

Tulevaisuusvaliokunta oli jo syksyllä 2015 esittänyt luovien tilojen rakentamista osana eduskuntatilojen peruskorjausta. Projektisuunnitelma kiinteistötoimiston, peruskorjauksesta vastaavien arkkitehtien ja kiinteistötoimiston palkkaamien palvelumuotoilijoiden kanssa tehtiin vuonna 2017, ja suunnitelmaa jatkokehitettiin erilaisten vierailujen, kenttähaastatteluiden ja käyttäjien kanssa käytyjen keskusteluiden perusteella. Kärkiteemaksi tilojen suunnittelussa nousi dialogin edistäminen. Tilat on otettu vaiheittain käyttöön kesästä 2018 alkaen. Yllä mainittu jakamistalous ja alustatyö -hankkeen työpaja oli eräs ensimmäisiä luovien tilojen käyttäjiä ja myös molemmat Suomen luova potentiaali -raportin taustalla olevista taiteilijatyöpajoista on järjestetty eduskunnan luovissa tiloissa. Tiloissa on mahdollisimman muunneltava, vuorovaikutteiset työskentelytavat mahdollistava kalustus, laadukas AV-teknologia esimerkiksi etäyhteyksiä tai musiikin toistoa varten sekä virtuaalitodellisuusteknologiaa.

Nyt käsillä olevan raportin luvut 2, 3 ja 4 pohjautuvat erityisesti luovissa tiloissa tapahtuneiden asiantuntijakohtaamisten dialogille. Kun taiteilijat olivat ensin saaneet ensimmäisessä työpajassa työstettyä luvussa 1 esitellyt alan haasteet, vuoropuhelu laajeni työpajan loppupuolella sekä jälkimmäisen työpajan teemoissa siihen, miten luovan työn menetelmät ja ideointi voivat laajentua suppeasti ymmärretyn kulttuurisektorin ulkopuolelle. Luku 2 käsittelee sitä, millä ehdoin taide ja taiteilija voivat astua ulos laatikostaan muun yhteiskunnan kehittämiseksi. Luvussa nostetaan erityisesti esiin taiteen keinojen merkitys ilmastonmuutoksen kohtaamisessa, jossa ilman luovuutta on vaarana lamaantua ylivoimaiselta tuntuvan haasteen edessä: *"Taiteella on tutkijoiden mukaan vaikuttavuuden mahdollisuus. Luovilla aloilla ja taiteella on tulevaisuutemme kannalta keskeinen tehtävä. Luovan alan toimijat voivat sekä lisätä tietoutta ilmastonmuutoksen etenemisestä ja sen merkityksistä että osallistua elintärkeään innovaatiotyöhön. Innovaatiotyöskentelyn on oltava monialaista, uutta ja luovaa ajattelua sisältävää sekä ennennäkemättömiä ratkaisuja tuottavaa. Teollisuuden, talouden ja teknologian toimialat tarvitsevat tasavertaisiksi tuotantokumppaneiksi luovan alan toimijat."* Tulevaisuusvaliokunta on kestävää kehitystä käsitelleessä Agenda2030-mietinnössään (TuVM 1/ 2017 vp) kannattanut politiikkaperiaatteina pitkäjänteisyyttä, muutosvoimaisuutta, johdonmukaisuutta, globaalia kumppanuutta sekä omistajuutta ja osallisuutta sekä osallistavien toimintamallien vahvistamista ja hyödyntämistä niin Agenda2030-toimintaohjelman toimenpiteiden määrittelyssä kuin myös toimenpiteiden

toteuttamisessa ja vaikuttavuuden arvioinnissa. Luvussa 2 esitettyjen ajatusten mukaisesti luovien alojen osaamisella ja menetelmillä on varmasti merkitystä, kun mietitään, miten hienot politiikkaperiaatteet voidaan muuttaa käytännön toteutuksiksi.

Mikä tulevaisuudessa mietityttää taiteilijoita? Mitä sellaisia Suomeen tulevaisuuteen mahdollisesti merkittävästi vaikuttavia asioita taiteilijat näkevät, jotka eivät vielä ole saaneet riittävää julkista keskustelua? Tämän tulevaisuusmietinnön (TuVM 1/ 2018 vp) työstämiseen liittyvän haasteen tulevaisuusvaliokunta esitti jälkimmäiselle taiteilijoiden työpajalle. Taiteilijat nostivat vastauksissaan esiin meneillään olevan polarisoitumisen lukutaitoisten ja lukutaidottomien yhteiskunnaksi; empatian merkityksen tuntematonta kohdattaessa ja empatian rapautumisriskin digitalisaation edetessä; sairastuneen, läpinäkymättömän demokratian; sekä tyhjä tilan katoamiseen ajastamme ja mielistämme. Näitä teemoja avaavat kiehtovat ja pelottavatkin huomiot löytyvät luvusta 3.

Luvussa 4 katse siirretään yhä kauemmas tulevaisuuteen sekä taiteen keinoihin siirtää katse tulevaisuuteen. Luku muistuttaa unelmien ja jopa utopioiden kyvystä luoda kiintopisteitä epävarmaan tulevaisuuteen.

Luovien alojen merkitys kasvaa niin kansainvälisesti kuin kotimaassakin. Luovilla aloilla on vaikutusta Suomessa koko elämänkirjoomme. On tärkeää tutustua siihen luovaan potentiaaliin, millä luomme eväitä ilmastokriisin aikakaudelle.

Helsingissä 12.3.2019

Mikko Alatalo
Tulevaisuusvaliokunnan jäsen, taiteilija

Johdatus: Luovat kuulemiset

Psykologian professori Dean K. Simontonin mukaan luovuudessa on kyse prosessista, jossa luovia ideoita generoidaan, valikoidaan ja viedään menestyksekkäästi käytäntöön[1]. Luovaan prosessin liitetään usein ajatus ns. flow-tilaan pääsystä, jossa ihminen innostuessaan menettää ajan ja paikan tajun ja keskittyy täydellisesti suorituskykynsä ylärajoilla olevan ongelman ratkaisuun[2]. Tässä johdantoartikkelissa pohditaan eduskunnan asiantuntijakuulemisten kehittämismahdollisuuksia luovan prosessin ja luovuutta tukevien ympäristöjen näkökulmasta. Käsillä oleva julkaisu koostuu kahdesta uudella kuulemismenettelyllä laaditusta asiantuntijalausunnosta, joiden teemoina ovat luovien alojen työllisyyden esteet sekä Suomen lähitulevaisuuden haasteet taiteilijoiden näkökulmasta.

Taiteen kultakausi toi aikansa luovat osaajat ja yhteiskunnalliset kehittäjät yhteen ainutlaatuisella tavalla. Kuvataiteen, musiikin ja kirjallisuuden tuesta kansalliselle heräämiselle muodostui taiteen ja politiikan liitto, jollaista ei ole maassamme samassa mittakaavassa sen jälkeen koettu. Vastasiko sortokausien ahdinko ja tunne muutoksen tarpeellisuudesta tämän päivän ilmastoahdistusta? Voisiko taiteen tekijöiden luova osaaminen tulla uudelleen päättäjien avuksi, jotta uhkaavalta ekokatastrofilta vältyttäisiin? Tämän julkaisun teksteissä suomalaiset taiteilijat puhuvat luovuuden arvostuksen palauttamisesta sekä koko kollektiivisen luovan potentiaalin käyttöön ottamisesta. Voisivatko taiteilijat ja poliitikot löytää ilmastonmuutoksen torjumisesta uuden yhteisen paradigman – uuden kultakauden?

Asiantuntijakuulemisten kehittäminen

Valiokuntien asiantuntijakuulemiset ovat pitkän historiansa aikana muovautuneet muodollisiksi ja hillityiksi, eivätkä ne virallisen luonteensa vuoksi juurikaan muistuta luovaa prosessia. Toisaalta asiantuntijakuulemiset liittyvät valiokuntien käsittelyjärjestyksessä usein tiedonhankinnan työvaiheeseen, eikä niiden lähtökohtaisesti oleteta sisältävän luovaa ongelmanratkaisua. Kuulemiset tarjoavat kuitenkin mahdollisuuden keskustelun synnylle ja kohtaamiselle. Tällä poliitikkojen ja asiantuntijoiden vuorovaikutuksella pyritään aina parhaan mahdollisen ymmärryksen muodostamiseen käsillä olevasta asiasta.

Valiokuntalaitoksen nuorin tulokas, tulevaisuusvaliokunta, on ottanut tietoisia askeleita kehittääkseen asiantuntijakuulemisia ja toimintatapojaan dialogisempaan ja luovempaan suuntaan. Askeleet ovat konkretisoituneet aloitteeseen luovan työskentelytilan rakentamisesta eduskunnan yhteyteen sekä kokeiluihin, joissa ryhmä asiantuntijoita kutsutaan yhteiseen dialogiin työstämään prosessinomaisesti valiokunnan sille antamia kysymyksiä. Luovassa tilassa dialogin syntyä voidaan edistää taidelähtöisin ja luovin menetelmin, eikä kuu-

---

1 Simonton, D. K. (2013). Creative thought as blind variation and selective retention: Why sightedness is inversely related to creativity. Journal of Theoretical and Philosophical Psychology, 33, 253–266.

2 Csikszentmihalyi, M. (1990). Flow: The psychology of optimal experience. New York: Harper & Row.

lemisen tavoille muutoinkaan ole asetettu valiokunnan puolelta reunaehtoja. Näissä ensimmäisissä ”luovissa kuulemisissa” asiantuntijoina ovat toimineet taiteilijat ja luovien alojen kehittäjät.

Asiantuntijakuulemisten kehittämiselle on perusteensa politiikan kulttuurin muutoksessa. Avointa demokratiaa on pyritty kuluneella vuosikymmenellä vahvistamaan lisäämällä dialogisuutta ja läpinäkyvyyttä kaikilla tasoilla. Täysistuntojen verkkolähetykset, valiokuntien avoimet kokoukset sekä avoimen datan palvelut tuovat aikakirjoihin tarkoitetun tiedon kansalaisten ulottuville reaaliajassa. Kuitenkin, kuten ohjaaja ja dramaturgi Ari-Pekka Lahti tämän julkaisun kirjoituksessaan toteaa, on olemassa päätöksenteon kannalta merkittäviä tiedonsiirron kohtia, joita kansa ei edelleenkään pääse näkemään. Piiloon jäävä data, motiivit ja vaikuttimet sekä päätösten muovautumisen mikrohistoria muodostavat käytännön politiikan teon seuraamiseen katvealueita. Juha Sipilän hallituksen viimeisinä kuukausina on keskusteltu kuultavina olleiden asiantuntijoiden ulkoparlamentaarisista ulostuloista[3], joiden taustalla on huoli siitä, että kaikkia heidän tekemiään muutosehdotuksia ei olla valiokuntakäsittelyssä otettu huomioon.

Kuulemismenettelyn kehittämisessä onkin aina huomioitava poliittisen vallan ja asiantuntijavallan tasapaino. Poliitikolle on päätöksenteon kannalta tärkeää saada käyttöönsä paras mahdollinen erikoisasiantuntemus pyydetyssä asiassa, mutta vastaavasti asiantuntijan on hyvä saada käsitys siitä, millaisessa poliittisessa toimintaympäristössä ja -tilanteessa päätösesitykset kulloinkin rakentuvat. Tähän tarvitaan aitoa, avointa dialogia. Kuultavaksi kutsutun asiantuntijan kokemus kuulluksi tulemisesta kertoo dialogin onnistumisesta.

Luovat tilat, luovat tavat

Dialogin kuvaillaan parhaimmillaan olevan syväkuuntelua, ongelmanratkaisua, yhdessä ajattelua ja oppimista[4]. Kiire ja valmiiksi strukturoidut keskustelun kulut eivät tue aidon dialogin syntyä. Tulevaisuusvaliokunnan varapuheenjohtaja Merja Mäkisalo-Ropponen linjasi taidelähtöisten menetelmien vaikuttavuutta arvioineessa esiselvityksessä (2016), että valiokunta tarvitsee työnsä tueksi ”*ilmiöiden avointa, uteliasta ja monikerroksista tutkimista ja tulkintaa*”. Tarve on sitä ajankohtaisempi mitä kompleksisempina yhteiskunnalliset haasteet näyttäytyvät.

Eduskunnan luovat tilat on rakennettu helposti muunneltavaksi työympäristöksi, jossa päästään irti muodollisista kokouskäytännöistä. Tilojen rakentamisessa on lisäksi huomioitu mahdollisuus hyödyntää jatkossa mm. *virtuaalitodellisuuden* ja *lisätyn todellisuuden* teknologioita. Tulevaisuusvaliokunnan ja Taiteen edistämiskeskuksen yhteistyön lähtökohtana on ollut pohtia luovissa tiloissa tapahtuvaa asiantuntijatyöskentelyä ja sen metodiikkaa painottaen erityisesti taiteen ja taidelähtöisten menetelmien sisältämiä mahdollisuuksia. Luovat tilat soveltuvat tähän tarkoitukseen erinomaisesti.

---

3 https://yle.fi/uutiset/3-10645234 (linkki haettu 21.2.2019).

4 Dialoginen johtaminen – Avain tuloksellisuuteen, työelämän laatuun ja innovatiivisuuteen. Toim. Syvänen, Tikkamäki, Loppela, Tappura, Kasvio, Toikko. (Tampere University Press, 2015).

Taiteen edistämiskeskuksen asiantuntijan Krista Petäjäjärven suunnittelemissa luovissa kuulemisissa työkysymyksiä on lähestytty stimuloimalla yhteistä ajattelua metaforien, tarinallisuuden, kuvien ja äänimaisemien avulla. Dialogin synnylle ja luottamuksen rakentumiselle on varattu riittävästi aikaa ja tilaa. Luovuuden ja lahjakkuuden tutkija emeritusprofessori Kari Uusikylä pitää luovan ympäristön edellytyksenä vapautta toteuttaa itseään ilman vähättelevää arvostelua[5]. Uudet ideat voivat nousta pintaan, kun tilanne koetaan riittävän turvalliseksi. Asiantuntija uskaltaa paljastaa aukon tiedoissaan, tyhmä kysymys voidaan kohdata ilman häpeää ja huumorin kautta naivista ideasta kehittyykin merkittävä läpimurto. Sosiaalisen tilanteen ja roolien kannattelusta vapautuvan energian voi suunnata käsillä olevaan tehtävään ja vuorovaikutukseen. Toisilleen entuudestaan tuntemattomien asiantuntijoiden tuominen yhteen vaatii erityishuomion kiinnittämistä juuri luottamuksellisen ja turvallisen ilmapiirin luomiseen. Asiantuntijaryhmien useampien tapaamiskertojen yhteiset työskentelyjaksot voivat osoittautua jatkossa kokeilemisen arvoiseksi.

Kuulemisten yhteydessä on havaittu, että tilaisuuksien luonteen muuttaminen haastaa koko kuulemisprosessin sekä mm. valtiopäiväasiakirjojen tuottamisen tavat. Nykyinen tapa, laatia ja koota asiantuntijalausuntoja kokouksissa, on sovitettu eduskunnan ja sen valiokuntien kiireiseen työrytmiin. Käsiteltävien asioiden runsaus ja käytettävissä oleva työaika on optimoinut prosessin huippuunsa. Lausunnon muodostaminen yhteiskehittämällä vaatii resursseja sekä työpajojen valmistelun ja fasilitoinnin että tulosten kokoamisen ja dokumentaation osalta. Luovan kuulemisen koostaminen ja kiteyttäminen lausunnoksi on myös aikaa vievää. Asiantuntijoiden yhteisellä ajatteluttamisella saavutetaan toisaalta suuria hyötyjä. Kollektiivinen aiheen äärellä oleminen synnyttää rikasta dialogia, joka ei mahdollistu yksittäisinä asiantuntijoiden monologeina ja toisistaan erillisinä informaatioryöppyinä. Yhteinen luova prosessi synnyttää uutta ymmärrystä, joka on enemmän kuin osiensa summa.

Luovien kuulemisten jatkokehittämisen kannalta kiintoisin kysymys lienee: uskaltavatko myös poliitikot antautua työskentelyyn, jossa yhteiskehittäminen (mahdollisten poliittisten vastustajien kanssa) tapahtuisi luovassa prosessissa ilman kokouskäytäntöjen tuomaa turvaa?

Huoli luovuudesta

Luovassa tilassa tehtyjen asiantuntijakuulemisten yhteydessä ryhmä suomalaisia taiteilijoita ilmaisi huolensa inhimillisten kykyjen salakavalasta heikkenemisestä. Huolen taustalla on havainto uusien teknologioiden passivoivasta, standardisoivasta ja rapauttavasta vaikutuksesta ihmisyyteen ja luovuuteen. Myös kysymys luovuuden heikosta yhteiskunnallisesta arvostuksesta askarrutti työpajan luovien alojen asiantuntijoita.

Luovuuden edistämiseksi ei toistaiseksi ole perustettu kansallista kärkihanketta tai käynnistetty laajaa monitieteistä tutkimusta. Luovat alat ja luova talous, joiden kehittämiseksi

---

5 Uusikylä, K. (2002). Luovuutta, motivaatiota, tunteita. Artikkelissa ”Voiko luovuutta opettaa?” Gummerus. Jyväskylä.

on viime vuosina tehty strategisia linjauksia ja toimenpiteitä[6], koostuu joukosta hyvin erilaisia toimialoja, joiden merkitys kansantaloudelle vaihtelee suuresti. Kokonaisuuden kehittämisestä tekee erityisen haastavan toimialojen keskinäiset eroavaisuudet sekä tilastotietojen heikko vertailtavuus. Digitaaliseksi teollisuudeksi kasvanut peliala on ymmärrettävästi hyvin erilainen toimija verrattuna vaikkapa tanssiteatteriin. Aloja kuitenkin yhdistää ymmärrys luovan osaamisen ja luovuuden kulttuurin merkityksestä yhteiskunnan elinvoimaisuudelle. Toimijoita onkin aika ajoin pyritty törmäyttämään perinteisten toimialojen kanssa. Tulevaisuudessa voitaisiin pohtia, tulisiko rajatun toimialajoukon sijaan tukea luovuuden kulttuuria osana kaikkea yhteiskunnallista toimintaa ja organisaatioiden kehittämistä?

Tämä julkaisu ja siihen liittyvät työpajat havaintoineen ovat syntyneet osana valtioneuvoston tulevaisuusselontekoa ja kytkeytyvät osaltaan siinä käsiteltyyn työn murrokseen. Luovien alojen ammattilaisille on kertynyt runsaasti käytännön kokemuksia siitä toimeentulon ja työllistymisen eri tapoja koskevasta murroksesta, jonka uskotaan tulevaisuudessa koskettavan suurta osaa suomalaisia. Luovien alojen työnteon edistämiseksi esitetään tässä julkaisussa joukko ratkaisuehdotuksia.

Yksityinen sektori, jolle työntekijän koko luovan potentiaalin valjastaminen käyttöön on kriittinen menestystekijä, on jo pitkään houkutellut parhaita osaajia kodinomaisilla toimistotiloilla ja lisäämällä leikkiä ja pelillisyyttä työpaikoilla. Julkisen sektorin on kiinnitettävä huomiota siihen, että myös se pystyy tarjoamaan innostavia ja luovuutta tukevia työpaikkoja ja toimintaympäristöjä. Valtion ja kuntien tulisi kilpailla luovista osaajista, sillä Suomen selviytyminen kansallisista sekä koko ihmiskuntaa koskettavista haasteista on koko yhteiskuntamme innovointikyvystä kiinni. Tulevaisuusvaliokunnan pyrkimystä lisätä parlamentaarisen työskentelyn ja asiantuntijakuulemisten luovuutta, voidaan pitää esimerkillisenä luovuuden yhteiskunnallista arvostusta edistävänä julkisen vallan suunnannäyttönä.

Antti Huntus
Erityisasiantuntija, Taiteen edistämiskeskus

---

6 Mm. Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia 2015 (KTM 10/2007) sekä Luovuudesta kasvua ja uudistumista: luovaa taloutta edistävät julkiset toimet ja kehittämislinjaukset (TEM 40/2012).

1. Luovan työn esteet

Tulevaisuusvaliokunta pyysi Taiteen edistämiskeskusta kokoamaan joukon asiantuntijoita työpajaan, luovan alan toimijoiden työn tekemisen esteistä kuulemiseksi. Yksitoista taiteilijaa, kehittäjää, tuottajaa ja muuta asiantuntijaa osallistuivat työpajaan eduskunnan Luovissa tiloissa 20.12.2018. Työpajaan kutsuttiin valokuvaaja Joonas Ahlava (Valokuvataiteilijoiden liitto), kaupunkiaktivisti, tuottaja Jaakko Blomberg (Helsinki Urban Art ry), teatteriohjaaja, kirjailija Aino Kivi, teatteri-ilmaisun ohjaaja Satu Luukkonen (Pro Soveltavan taiteen tila ry), visuaalinen taiteilija ja muotoilija Laura Mellanen, tuottaja Netta Norro (Osuuskunta Lilith), tuottaja, käsikirjoittaja John Lundstén (Tack Films), muusikko, tuottaja Ville Pystynen (Rapu Records), nykytaidekuraattori Aura Seikkula, arkkitehti, graafinen suunnittelija Mikko Sinervo ja tanssitaiteilija, lehtori Satu Tuittila (Taideyliopisto). Työpajan fasilitaattoreina toimivat Taiteen edistämiskeskuksen erityisasiantuntija Antti Huntus ja lääninntaiteilija Krista Petäjäjärvi.

Tämä luku koostaa työpajassa käydyt keskustelut, osallistujien kirjoitukset (tekstissä kursiivilla) ja näistä sisällöistä nousevan uuden tiedon. Sisältö käsittelee luovan alan prekaaria toimijuutta ja muodostuu siitä kokemusasiantuntijuudesta, jota työpajaan osallistuneilla on toimimisesta osana luovia aloja. Itsensätyöllistäjän aseman vahvistamiseen liittyviä konkreettisia toimenpide-ehdotuksia varten kuultiin edellä mainittujen asiantuntijoiden lisäksi myös väitöskirjatutkija Laura Haapalaa Helsingin yliopistosta.

Luovat alat on muuntuva, erilaisten toimialojen ryhmittymille ja luovalle ammattitaidolle perustuva kattokäsite. Luovien alojen lisäksi puhutaan luovasta taloudesta, luovista toimialoista, luovasta luokasta ja luovasta osaamisesta. Vakiintuneen käsityksen mukaan luovien alojen ytimen muodostavat eri taidemuodot (mm. esittävät taiteet ja kuvataide), jonka ympärille kehittyy kulttuuripalvelut (mm. media, julkaisutoiminta, peliteollisuus) ja muut luovat toimialat ja toiminnot (mm. mainonta, design ja arkkitehtuuri). Luovat alat synnyttävät laaja-alaisesti inhimillistä merkityksellisyyttä, uutta tietoa ja innovaatioita. *"Luovuuden arvo Suomen resurssina tiedostetaan edelleen sangen kapeasti. Laadulla koulutetut ja motivoituneet osaajat eivät pääse käyttämään potentiaaliaan. Suuret ongelmat vaativat suuria ratkaisuja, mutta mitään suurta ja uutta ei synny ilman luovuutta, sillä pakkopaidassa on vaikea meloa,"* kirjoittaa Satu Luukkonen. Luovuus on resurssi, jonka vapautuminen liittyy luovien toimijoiden työn mahdollistumiseen. Suomen luova innovaatiopotentiaali on luovan alan korkeasti koulutetuissa toimijoissa, joilla on usein heikko työvoimapoliittinen asema.

Valtioneuvoston kanslian tekemän selvityksen mukaan luovat alat on yksi taloudellisesti kaikista dynaamisimmin kasvavista aloista[7]. Johtuen toimialojen moninaisuudesta ja erilaisista tilastoinnin tavoista, on luovien alojen tarkastelu kokonaisuutena vaikeaa. Kopioston luovia aloja kehittävän Luova100-hankkeen esittämän tilaston mukaan luovat alat muodostavat 7,3 % Suomen BKT:sta ja työllistävät 7 % työvoimasta[8], jolloin luovat alat ovat keskisuuri toimiala. Tilastokeskuksen luokituksessa luovia aloja vastaavat lähinnä kulttuurialan tilastot. Tilastokeskuksen Kulttuurin satelliittitilinpito 2016 mukaan Suomessa oli yli 17 000 kulttuurin ja joukkoviestinnän alalla toimivaa yritystä, joiden yhteenlaskettu liikevaihto oli yli 12,5 miljardia euroa[9]. Suomen tekijänoikeudellisen yhdistyksen teettämässä arviossa luovilla aloilla työskentelevien oikeudenhaltijoiden suorien tekijänoikeustulojen kokonaismääräksi arvioitiin vuonna 2017 8,55 miljardia euroa. Kun tästä luvusta vähennetään ohjelmisto- ja tietokantateollisuuden alat, oli luovien alojen osuus tekijänoikeusalojen rahavirroista arviolta 3.3 miljardia euroa.

Tilastokeskuksen Kulttuurityövoima Suomessa 2017 mukaan kulttuurialalla toimi ammatissa 127 000 henkilöä[10]. Näistä yrittäjinä toimi huomattava osuus 28 %, kun vastaava osuus yrittäjistä muissa ammateissa toimivilla oli vain 12 %. Pysyvissä työsuhteissa työskenteli kulttuurialalla 60 %, vastaava osuus muissa ammateissa toimivilla oli 74%. Useampi kuin yksi työpaikka oli kulttuuriammateissa toimivista noin 11 %:lla, muissa ammateissa

---

7 In search of Finnish creative economy ecosystems and their development needs – study based on international benchmarking. Oksanen Juha, Kuusisto Olli, Lima-Toivanen Maria, Mäntylä Maria, Naumanen Mika, Rilla Nina, Sachinopoulou Anna, Valkokari Katri. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 50/2018, s.17.

8 http://luova100.fi/luova-ala/

9 Kulttuurin satelliittitilinpito 2016. Helsinki: Tilastokeskus.

10 Kulttuurityövoima Suomessa 2017. Helsinki: Tilastokeskus.

toimivilla n. 6 %:lla. Yrittäjät Suomessa 2017 raportti tarkastelee itsensätyöllistäjiä yrittäjinä, joilla ei ole palkattua työvoimaa. Raportin mukaan yrittäjistä puolet on itsensätyöllistäjiä[11]. Tässä tilastossa itsensätyöllistäjien ammattirakenteista suurin luokka on lainopilliset, sosiaalialan ja kulttuurialan erityisasiantuntijat, joka kattaa noin 20 000 henkilöä. Luovan alan itsensätyöllistäjän vertautuminen yrittäjään on monelta osin ongelmallista, niin kuin luvussa myöhemmin käy ilmi.

Asiantuntijat nostivat esiin monia ristiriitoja, joiden jännitteessä luovan alan toimija muodostaa toimeentuloaan. Nämä jännitteet voidaan karkeasti luokitella kolmeen isoon teemaan: 1.Tukijärjestelmien soveltumattomuus työn ja arjen tukemiseen luovilla aloilla; 2. Luovien alojen itsensätyöllistäjän eriarvoinen yhteiskunnallinen asema; 3. Luovien alojen potentiaalin hukkaaminen. Asiantuntijat ottivat työpajassa voimakkaasti kantaa luovan alan toimintaympäristön haasteisiin, työn mahdollistumisen esteisiin ja tukipalvelujen riittämättömyyteen suhteessa työn synnyttämään merkitykseen yhteiskunnallisessa kokonaiskuvassa.

Systeemi ei tunnista työn kollaasimaisuutta

Luovilla aloilla työskentelevä toimii – usein myös tahtomattaan – moniammatillisuuden ja joustavan työelämän edelläkävijänä. Monella luovan alan toimijalla on kokemusta sellaisesta työn murroksesta, jonka ennustetaan koskettavan tulevina vuosikymmeninä suurta osaa suomalaisista. Luovilla aloilla työtä tekevälle on tyypillistä rakentaa toimeentuloa toistuvia katkoja ja päällekkäisyyksiä sisältävien osa- ja määräaikaisten työsuhteiden, erimuotoisen yrittäjyyden ja apurahojen monimutkaisessa arkitodellisuudessa. Luovilla aloilla on aivan tavallista, että henkilöllä ei ole yhtä työnantajaa, vaan joukko erilaisia ja päällekkäisiä työn tekemisen muotoja. *"Taiteilijan työ koostuu usein monenlaisista työllistymisen tavoista peräkkäin ja päällekkäin nk. silpputyönä. Ansainta voi muodostua palkkasuhteista, apurahoista, yrittäjämäisestä toiminnasta ja osittain myös tekijänoikeuskorvauksista. Tilanne ei ole "joko – tai" työssä - työtön, palkansaaja - yrittäjä vaan useimmin "sekä – että"".*

Moni on yrittäjä, vaikka kokee käsitteen yhteensopimattomaksi itsensätyöllistäjän arkitodellisuuden kanssa. Usein yrittäjyydessä on kyse yksittäisen henkilön toimeentulon rakentamisesta monien erilaisten työnteon muotojen kautta. Laura Mellanen kirjoittaa seuraavasti:

"Vaikka työelämän toimijoiden ja työntekijöiden ryhmät ovat moninaiset ja pirstaleiset, rakenteet ymmärtävät edelleen vain palkansaajat ja yrittäjät. Jos et ole palkansaaja, niin järjestelmän mukaan sinun täytyy olla sitten yrittäjä. Minä en ole palkansaaja, mutta en kyllä ole yrittäjäkään. Toimistoni on keittiöni pöydän ääressä, en tee liiketoimintasuunnitelmaa, en käytä käyntikorttia, en tee investointeja liiketoiminnallisessa mielessä, en kasvata liikevoittoa, en järjestä pikkujouluja, en käy työterveydessä tai pidä aamuisia tiimipalavereja. En markkinoi tai mainosta itseäni; hyvin (tai huonosti) tehty työ markkinoi minut, en tee liike-

11 Yrittäjät Suomessa 2017. Sutela, Anna. Pärnänen, Hanna. Helsinki. Tilastokeskus.

voittoa haalin kasaan vain oman palkkani, minulla ei ole tuotetta vaan on vain minä. Tekemiseni kapasiteetti on yhden ihmisen mittainen ja samaan aikaan joudun käymään keskusteluja olenko yrittäjä. Olen osuuskunnan jäsen, toisinaan toimin itsenäisenä agenttina, joskus olen palkattuna, toisinaan saan palkkion. En ole yritys, olen kollaasi. Lisäksi Suomessa on tuhansia kaltaisiani, mutta kaikkien kollaasi on kuitenkin erilainen. Rakenteet tulee muuttaa joustavammiksi palvelemaan, palkitsemaan ja tukemaan kollaasimaisuutta."

Edellä peräänkuulutettua ymmärrystä työn kollaasimaisuudelle löytyy vielä hyvin vähän. Monella itsensätyöllistäjällä tulot vaihtelevat ja ovat heikosti ennakoitavissa, jolloin tarve työttömyys- tai sosiaaliturvalle on tavanomaista. Ymmärrystä kaivattaisiin erilaisilta tukijärjestelmiltä siihen, että asiakkuudet, työt ja tuotannot voivat pakottaa itsensätyöllistäjän vaihtamaan nopeassa tempossa tulonmuodostuksen muotoa esimerkiksi yrittäjätulon, palkkasuhteen, työttömyysjakson ja apurahan välillä. "*Henkilöllä voi olla lyhyen ajan sisään useita eri rooleja: määräaikainen, työtön, freelancer, yrittäjä, opiskelija.... Yhteiskunnassamme näiden eri roolien välillä loikkiminen on tehty hyvin haastavaksi. Pitäisi olla pykäläviidakon asiantuntija, jottei tietämättömyyttään poista vahingossa itseltään oikeutta sosiaaliturvaan."* Myös sillä on väliä, mitä termiä henkilö käyttää omasta työtilanteestaan. Itsensätyöllistäjä on terminä leimaava ja tulkitaan usein eri tukijärjestelmissä synonyymiksi yrittäjälle, kun taas freelancer sisältää enemmän mahdollisuuksia myös työsuhteisuudelle.

Toimeentulohistorian jatkuva selvittäminen viranomaisten kanssa muodostuu työlääksi, turhauttavaksi ja jopa nöyryyttäväksi tapahtumaksi, joka ei vahvista tuenhakijan itsetuntoa. "*Jos on joutunut perustamaan yrityksen työtään varten, on tämän työn päätyttyä suuri työ saada itselleen työttömyysturva takaisin."* Asiantuntijat nostavat esiin sen seikan, että luovien alojen itsensätyöllistäjille on todellinen uhka joutua sosiaaliturvan ulkopuolelle. Eri tukijärjestelmien toimintalogiikan ymmärtäminen vaatii paljon kokemusta, jota kerätään kantapään kautta.

Yhteiskunnalliset tukipalvelut muodostuvat helposti loputtomaksi selvityspyyntöjen vyyhdiksi, jonka setviminen vaatii aikaa ja resursseja. "*Monet päällekkäiset ja vaihtuvat roolit palkansaajasta kevytyrittäjään ylittävät systeemin kapasiteetin. Me putoamme väleihin, kahlaamme lomakkeesta toiseen ja uppoamme epävarmuuteen. TE-Keskus olettaa minun huijaavan, joten kohtelu on sen mukaista."* Kun tukijärjestelmien kautta tulisi rakentua aitoa tukea, luottamusta ja kannustusta luovan alan itsensätyöllistäjää kohtaan, on kokemus harmittavan usein päinvastainen. Luovan alan itsensästyöllistäjä kohtaa yhteiskunnan tukijärjestelmien kautta ymmärtämättömyyttä, joustamattomuutta ja epäluottamusta.

"Luovan alan ammattilaiset ovat tavallaan kaikki yrittäjiä, vaikka sellaiseksi virallisesti ryhtyminen ei houkuttele työttömyysturvan menettämisen takia - sillä moni joutuu siihen toisinaan turvautumaan. Työttömyys ei kuitenkaan tarkoita luovan alan ammattilaiselle toimettomuutta. Uutta kehitetään koko ajan ja ammattitaitoa pidetään yllä, oli töitä tai ei." Asiantuntijoiden mukaan luovilla aloilla on tyypillistä suhtautua tekijyyteen intohimoisesti ja työ koetaan merkitykselliseksi. Nykyisessä tukijärjestelmässä toimeliaisuus voi kuitenkin kääntyä itsensätyöllistäjää vastaan. "*Omassa työssä työllistyminen on harmaa-alue, jossa TE-keskuksen viranomaisen on mahdollisuus "narauttaa" henkilö yrittäjyydestä ja näin evätä tältä oikeus työttömyysturvaan."* TE-keskukselle voi olla parempi esittää kokonaan toimetonta, kuin esimerkiksi avoimesti kertoa ylläpitäneensä ammatillista osaamistaan työhuoneella.

Edellä kuvattua tarvetta pimittää ammattitaitoa kehittävää toimintaa voidaan tulkita syväksi epäluottamukseksi luovan alan itsensätyöllistäjän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien välillä. Asiantuntijat peräänkuuluttavat tarvetta luottamuksen rakentamiselle: "*Tarvittaisiin molemminpuolista luottamusta. Luottoa siihen, että tukia hakevat ihmiset niitä todella tarvitsevat ja luottoa siihen, ettei systeemi tahallaan yritä vaikeuttaa ihmisen selviytymiskamppailua.*"

Kipeää eriarvoistamista

Asiantuntijat nostivat esiin, kuinka itsensätyöllistäjän olosuhteet ovat vain harvoin itse toivottuja, vaan ennemminkin pakon sanelemia. *"Nämä niin sanotut vapaat toimijat ovat äärijoustaville työmarkkinoille elinehto, mutta vapaus on kuitenkin näennäistä. Harvalla on mahdollisuus valita töitään, moni on riippuvainen hyvin vähästä määrästä toimeksiantajia. He myös yhtä lailla kaipaavat työyhteisöä, ohjausta, tukea, ammatillista koulutusta ja terveyspalveluja."* Itsensätyöllistäjän tekemän työn ehdot sanelee usein tilaaja ja itsensätyöllistäjän neuvotteluasema voi olla heikko.

Suojaton työmarkkinatilanne aiheuttaa monella tapaa kipua ja kokemuksia eriarvoisuudesta: *"Työntekijäluokkien eriarvoisuus satuttaa pätkätyöläistä. Täysin samaa työtä vakituisena ja freelancerina tekeviä ihmisiä kohdellaan etujen suhteen äärimmäisen epätasa-arvoisesti. Lomat, työterveyshuolto, opintovapaat, täydennyskoulutus ja lasten hankkiminen... Mitkään näistä edellämainituista asioista, jotka katsotaan kuuluvan työntekijän perusoikeuksiksi, eivät toteudu freelancerin pestissä."* Eriarvoistumisen kokemus ei rajaudu koskettamaan vain työelämää, vaan se heijastuu elämään laajemmin. Itsensätyöllistäjän on usein vaikeaa muodostaa tasaista ja ennakoitavaa tulovirtaa. Tämä ennakoimattomuus synnyttää monia lieveilmiöitä, jotka ulottuvat syvälle yhteiskunnallisiin asenteisiin ja järjestelmiin. Esimerkiksi monella itsensätyöllistäjällä on kokemus siitä, että yhden vakituisen työnantajan puuttuessa heille ei myönnetä luottokorttia tai pankkilainaa, vaikka tulotaso itsessään olisikin kohtuullinen. Tällaisissa tilanteissa itsensätyöllistäjästä tulee toisen luokan kansalainen, kuin luottotiedoton, koska hänen tapansa muodostaa itselleen työtä on "epätyypillinen". Epävarmuus liittyy myös itsensätyöllistäjän vanhemmuuteen. Aino Kivi kirjoittaa seuraavasti:

Huono työntekijä vai huono vanhempi?

"Prekaarien työolosuhteiden ja vanhemmuuden yhdistäminen on vaikeaa. Systeemi Kelan tuista verotukseen ja päivähoitopaikkoihin on rakennettu sen varaan, että ainakin toisella vanhemmista on vakituinen työsuhde toimistotyöajoilla. Epäsäännöllisissä työolosuhteissa kuitenkin sekä tulot että työajat vaihtelevat huomattavasti. Tulot voivat vuosittain vaihdella köyhyysrajan alapuolelta keskiluokkaan, työajat ja keikkojen pituudet olla ihan mitä tahansa muutamasta tunnista useisiin kuukausiin. Kaiken lisäksi työtarjous voi tulla vaikka toiselta puolelta Suomea.

Työntekijä ei välttämättä itse voi vaikuttaa kovinkaan paljon työtulojen tai -aikojen säännöllisyyteen, eikä ennustaa niitä etukäteen. Rakenteet eivät kuitenkaan tue epävarmuudessa elävän arkea. Niinpä keikka voi jäädä saamatta, kun lastenhoitoa ei voi järjestää, tai työnteko ei

kannata, kun lisätyötulo nostaa maksuja ja vähentää tukia. Epäsäännöllisissä työsuhteissa toimiva tarvitseekin vahvan tukiverkon lähipiiristään: ilman mummien ja kummien apua joko lapset jäävät heitteille tai vanhempi ilman työtä. Äärihuonoksi tilanne saattaa kääntyä huoltajuuskiistoissa, joissa vakituinen työsuhde säännöllisillä tuloilla saatetaan katsoa toisen vanhemman eduksi, ja prekaari työtilanne toisen tappioksi. Onko prekariaarilla oikeutta vanhemmuuteen? Kun puhutaan syntyvyysvajeesta, pitäisi samalla puhua siitä, millaista nuorten aikuisten työelämä on."

Itsensätyöllistäjät voivat olla heikossa asemassa suhteessa moneen erilaiseen tahoon, jossa heidän työmarkkina- tai laajemmin yhteiskunnallista asemaansa pyritään tulkitsemaan tai arvottamaan. Tällaisia tahoja voivat olla esimerkiksi työn- tai toimeksiantaja, julkiset tukijärjestelmät tai markkinaehtoiset arvoistamisen järjestelmät. Itsensätyöllistäjät voivat olla heikossa asemassa myös suhteessa vakituisissa työsuhteissa oleviin kollegoihin: *"Jos kyse olisi uintikilpailusta minun ja kuukausipalkkaisen välillä, kuukausipalkkainen ui vedessä ja freelancer siirapissa. Täysin työtönkin pääsee veteen, sillä järjestelmä tukee paremmin häntä kuin minua, osa-aikaisesti ja vaihtelevasti itsensä työllistävää roolinvaihtajaa."*

Hukatut resurssit

Asiantuntijoiden mukaan luovien alojen itsensätyöllistäjät tunnistavat potentiaalihävikin, jota muodostuu, kun työn muodostumista ei tueta. Potentiaalihävikkiä muodostuu ainakin kolmesta eri syystä: 1. Työn pätkämäisyys ei luo mahdollisuuksia syventymiseen ja osaamisen todelliseen hyödyntämiseen; 2. Työn itse tuottaminen (ja tukijärjestelmät) vaatii paljon työaikaa; 3. Epävarmuus elinkeinosta kuluttaa luovaa ajatteluresurssia.

Työn muuttuminen pätkämäiseksi ei ole yksin itsensätyöllistäjien riesa, vaan koskettaa laajemmin työelämän hankkeistumista. Luovien alojen itsensätyöllistäjä on usein pätkämäisyyden erityisasiantuntija, tottunut tekemään työtä nopeissa pyrähdyksissä. Työelämän nopea rytmi muokkaa itsensätyöllistäjän ammatillista identiteettiä ja määrittelee sen, voiko osaaminen kytkeytyä syvällisemmin osaksi yhteiskuntaa vai ei. Laura Mellanen kirjoittaa vierauden kokemuksesta:

Luova sekatyöläinen vierailee eri työmailla

"En käy töissä, olen töissä vierailija. Vierailen asiakkaan luona, vierailen projektissa, vierailen asiantuntijana, vierailen (pätkä)työnantajan luona. Joka vierailulla konteksti, toimintamallit, tavat, säännöt jotka muuttuvat. Ne saattavat luovan sekatyöläisen päivän aikana muuttua kolmesti. Tässä asetelmassa kaikki häviävät; työn tekijä (prekaari), työn- tai toimeksiantaja ja Suomi. Omistautuneella ja intohimosta työtään tekevällä luovan työn tekijällä tämä vaikuttaa hyvinvointiin, koska käsillä olevaan ei voi sitoutua, tai sille omistautua, oman halun ja kapasiteetin mahdollistamalla tavalla. Pitkäjänteisyys vaihtuu pätkiksi tai pyrskähdyksiksi. Tämä heikentää työn laatua, arvoa sekä osumatarkkuutta ja on potentiaalin hukkaamista.

Käytännön esimerkkinä voidaan mainita hankkeissa tapahtuva kehittämistyö, johon suunnittelija usein osallistuu ulkopuolelta ostettuna työvoimana. Kun työpanos on mitoitettu hetkelliseksi, ei aitoa ymmärrystä kehittämistyön kontekstista, problematiikasta ja piilevästä potentiaalista ehdi syntyä. Luovuus ja luova ongelmanratkaisu vaativat usein aikaa ja muhittelua. Suunnittelijalla ei kuitenkaan pääse syntymään suhdetta ja aitoa ymmärrystä käsillä olevasta asiasta, kun "työsuhde" on pikaista vierailua asian ääressä ja muistuttaa satunnaista syrjähyppyä. Ja sitten ostopalvelurahat loppuvat ja kohta hanke jo päättyykin. Lopputuotokseksi pullautetaan usein jotain, joka näyttää hienolta, mutta johon ei ole käytetty täyttä potentiaalia sisällöllisesti, koska suunnittelijalla ei ole ollut mahdollisuutta syväymmärtää, minkä äärellä on.

Työpanoksen heikkeneminen ei ole tarkoituksellista toimintaa työn tekijältä. Usein minut palkataan tai ostetaan ajatteluni, osaamiseni ja asiantuntijuuteni takia, mikä silti saattaa jäädä sivurooliin, koska rakenteet ja vierailijuuteni pitävät minut siellä."

Toisenlainen potentiaalihävikki syntyy luovan alan itsensätyöllistäjän selvitysvelvollisuudesta eri tukijärjestelmissä. Asiantuntijat ottivat vahvasti kantaa siihen, että yhteiskunnan tukiverkkojen kehittämisessä täytyy tunnistaa työn muodostumisen tapojen moninaisuus ja kannustaa erilaisten ansaintamuotojen joustavaan käyttöön, ei rangaista niiden hyödyntämistä. Valtion on tultava vastaan, kannettava osa siitä riskistä ja epävarmuudesta, joka itsensätyöllistämiseen liittyy. Toisin kuin perustulokokeilussa, luovien alojen ammattilaiset eivät tarvitse perustuloa työhön kannustamisen tai osallistavuuden takia, vaan luoville aloille tarvitaan toimeentuloa tasaava järjestelmä, joka pienentää työn pirstalemaisuuden sisältämää riskiä ja luo todellista perusturvaa. Asiantuntijat painottavat, että työn vastaanottamisen täytyy olla aina kannattava teko, huolimatta työn kestosta tai siitä milloin siitä maksetaan. Perustulo on keino vapauttaa luovan alan itsensätyöllistäjän voimavaroja perustoimeentulosta huolehtimisesta työntekoon. Tämä synnyttäisi positiivisia vaikutuksia koko yhteiskuntaan.

Näkyväksi tuleminen

Toistaiseksi luoville aloille suunnatut kehittämistoimet, joilla on pyritty jakamaan tietoa, synnyttämään verkostoja ja yhdenmukaistamaan tukipalveluita, eivät ole olleet riittävän laadukkaita, kattavia tai pitkäjänteisiä. Asiantuntijoiden mukaan luovien alojen toimijoilla on tarve verkottumiselle, joka kytkee oman alan toimijat yhteen ja vahvistaa kollegiaalista tiedonvaihtoa. Vuorovaikutusta kaivataan laajemmin luovien alojen kesken, sekä suhteessa muihin toimialoihin ja potentiaalisiin asiakkaisiin.

Tarve on monisyinen. Yksi syy liittyy työyhteisön puuttumiseen. Kun työyhteisöä ei välttämättä ole, on kollegiaalisen yhteisön muodostuttava toisella tapaa. "*Vaikka yksin yrittäessä työnsisältö olisi mielekästä, niin sitä haluaa mieluummin työsuhteeseen, koska yksinyrittäjällä ei ole yhteisöä. Ratkaisun löytäminen yksinäisyyteen, eli yhteisön löytäminen tai rakentaminen, ei voi olla yrittäjällä, koska paine yrittäjyyteen tulee politiikasta ja yhteiskunnalta."* Tarve näkyväksi tekemiselle ja uudenlaiselle verkostoitumiselle liittyy myös luovuuden perusolemukseen, joka ei välttämättä ole itseään toitottava. Mikko Sinervo kirjoittaa:

"Luovan työn tekijät eivät aina ole parhaita markkinoimaan itseään. Luovaan työhön liittyy usein nöyryys ja oman osaamisen vähättely, mistä seuraa oman työn myyminen polkuhintaan. Toisaalta tilaajatahot eivät aina näe kaikkea sitä työtä, joka yksittäisen teoksen luomiseen on mennyt. Työssäni arkkitehtina olen usein saanut kuulla, että työnihän on "vain piirtämistä", ettei siinä voi mikään maksaa.

Luovalla alalla työt ovat usein projektiluonteisia ja elanto on hankittava useista kenties samanaikaisista tulonlähteistä. Varsinkin aloittelevalle luovan työn tekijälle voi olla vaikeaa päästä kiinni näihin projekteihin. Työpajassa syntynyt ajatus valtakunnallisesta, internetissä toimivasta luovan työn portaalista on tutkimisen arvoinen. Portaalissa kohtaisivat työn tekijät ja ostajat. Portaaliin olisi koottu kaikki tieto luovalla alalla työskentelemistä aina verotuksesta ja erilaisista etuuksista alkaen. Portaaliin voisivat liittyä myös fyysiset toimipisteet, jotka voisivat toimia esimerkiksi kirjastoissa."

Kysymys luovien alojen toimijoiden työskentelyolosuhteiden parantamisesta liittyy myös luovuuden arvostukseen ja asemaan yhteiskunnallisessa keskustelussa. Asiantuntijoiden mukaan luovuus tulee nostaa yhteiskunnallisen kehittämiskeskustelun ytimeen, osaksi sen ydinrakenteita ja tavoitteita. "*Taiteen ja luovuuden roolia ja yhteiskunnallisesta merkitystä ei ymmärretä luovien alojen sisällä, eikä laajemmin yhteiskunnassa. Tarvitaan lisää ymmärrystä, dialogia ja aitoja kohtaamisia yli alarajojen.*" Asiantuntijat nostavat esiin tarpeen tuoda luovat alat vahvemmin dialogiin muiden alojen kanssa ja vahvistaa luovien alojen yhteistyötä osana tutkimusta, opetusta ja kaikenlaista kehittämistä. Luovuuden kulttuurista huolehtiminen on otettava vakavaksi yhteiskunnalliseksi kehittämisen kohteeksi.

Yhteiskunta, sen ilmentämät arvot, asenteet ja rakenteet eivät tällä hetkellä tue tarpeeksi luovan alan uutta tuottavan potentiaalin kehittymistä innovatiivisiksi palveluiksi, tuotteiksi ja ratkaisuiksi. Luovien alojen ammattilaisissa olevaa luovaa potentiaalia ei pidä hukata: "*Miten valtavaa luovaa potentiaalia voitaisiin vapauttaa ja mitä siitä voisi seurata? Eikö tästä voisi syntyä todellinen luovuuden, taiteen, innovaatioiden kultakausi, sellainen, mistä puhuttaisiin vielä vuosisatojen päästä?"*

Ehdotuksia toiminnaksi

- Kehityskohde: Sosiaali- ja työttömyysturvajärjestelmiä tulisi kehittää tunnistamaan ja kannustamaan eri työnteon muotojen hyödyntämistä ja luomaan turvaa työpätkien väliin (perustulo tai vastaava).

- Selvitystarve: Itsensätyöllistäjien kollektiivinen neuvotteluoikeus työnteon ehdoista tulisi selvittää. EU-kilpailulainsäädännön tulkintaa tulee tarkastella uudelleen itsensätyöllistäjän aseman vahvistamiseksi.[12]

12 Lähde: http://www.freet.fi/itset-itsensatyollistajat-neuvotteluvallan-piiriin-ja-osaksi-lainsaadantoa/

- Selvitystarve: Itsensätyöllistäjien sisällyttäminen osaksi työlainsäädäntöä. Palkansaajan aseman kaltaisessa asemassa työskentelyn tulisi olla verrannollista työsuhteisuuden kanssa.[13]

- Yhteisen ohjeistuksen toteuttaminen: Luovien alojen itsensätyöllistäjien työvoimapoliittisen aseman ennakoitavuuden kehittäminen ja tulkintojen yhdenmukaistaminen (pää- ja sivutoimisen yrittäjyyden tulkinnat TE-keskuksissa, Kelassa ja työttömyyskassoissa).

- Selvitystarve: Selvitetään tarve lakimuutoksille ja asenneilmapiirin kehittämiselle määräaikaisen työntekijän aseman vahvistamiseksi sivutoimiluvan kautta. Näin määräaikaisuus ei tarkoita olemassaolevien asiakkuuksien menettämistä ja heikentynyttä asemaa määräaikaisuuden päätyttyä.

- Selvitystarve: Mahdollisuus kerryttää ansiosidonnaista työttömyysturvaa samanaikaisesti sekä palkansaajien- että yrittäjien työttömyyskassan jäsenenä ja sekä apurahan huomioonottaminen tulojen muodostuksessa (kombityöläisyyden tukeminen).

- Osaamisen kehittäminen: TE-keskuksen virkailijoiden täydennyskoulutus: Erikoistuminen luovien alojen työn tekemisen olosuhteisiin

- Kehityskohde: Taiteilijoiden täydennyskoulutus: Osaamisen ja ydintaitojen kehittäminen moninaisen työn mahdollistamiseksi

- Selvitystarve: Aikuisopintorahan laajentaminen koskettamaan myös itsensätyöllistäjiä. Tällä hetkellä on vaatimus työnantajasta, jolloin itsensätyöllistäjät ovat epätasa-arvoisessa asemassa.

- Kokeilu: Taiteilijapalkka sekä taiteilijan allianssimalli[14]

- Selvitystarve: Luovien alojen yhteyspisteen, portaalin kehittäminen: Verkostoitumisen vahvistaminen ja työn saavutettavuuden parantaminen. Tulee selvittää, miten jo olemassaolevia alustoja voitaisiin hyödyntää paremmin (esim. Creative Finland).[15]

- Pilottikokeilu: Vähällä käytöllä olevien julkisten tilojen avaaminen luovien alojen ammattilaisten käyttöön (yhteistyössä esim. Senaatti-kiinteistöt, Taiteen edistämiskeskus ja kunnat).

---

13 Lähde: sama.

14 Taide- ja taiteilijapolitiikan suuntaviivat: Työryhmän esitys taide- ja taiteilijapolitiikan keskeisiksi tavoitteiksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2018/34.

15 Ks. myös toimenpide-ehdotukset Luova talous ja aineettomat arvot kasvun kärjiksi. Luovat alat Suomen talouden ja työllisyyden vahvistajina -työryhmän raportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2017/18.

2. Taide osaksi yhteiskunnallista kehittämistä

Taiteella ja luovilla aloilla on paljon annettavaa yhteiskunnalliseen kehittämiseen. Ilmastokriisin syventyessä on luovan työn esteiden purkaminen ehkä ajankohtaisempaa kuin koskaan aikaisemmin. Taiteilija koetaan eräänlaisena luovan toimijuuden prototyyppinä, sen kiteytymänä. Vaikka taiteilijoilla olisi halua astua uusille kehittämisen alueille, ei se ole vielä täysin rakenteellisesti mahdollista. Emme ole toistaiseksi tottuneita ajatukseen siitä, että taiteella voisi olla rooli ns. vakavan kehittämisen alueilla.

Luovien alojen asiantuntijat ottivat kantaa siihen, että taiteen ja luovuuden tila on Suomessa rajoittunut, eikä näiden arvoa ja potentiaalia pystytä tunnistamaan. Viimeisen vuosikymmenen ajan on julkaistu lukuisia tutkimuksia ja selvityksiä luovien alojen, taiteen ja kulttuurin arvosta ja vaikuttavuudesta[16]. Nämä kirjoitukset liittyvät mm. alueiden elinvoimaan, aineettoman pääoman vahvistumiseen tai taidepoliittisiin suuntaviivoihin. Jokainen selvitys pyrkii luomaan todistusvoimaa luovan työn tärkeydelle. Luova työ mahdollistaa, kehittää, tukee ja edesauttaa elinvoimaa, innovaatioita, integraatiota, hyvinvointia, osallisuutta, hoivatyötä, taiteilijoita, nuoria, vanhoja, työikäisiä - riippuen kontekstista ja siitä kenen asialla ollaan. Maailma muuttuu vauhdilla, eikä luovuutta kuitenkaan voida enää käsitellä vain jonkin tietyn asian edistäjänä, vaan elinehtona inhimilliselle selviytymiselle. Tarvitsemme laaja-alaista luovuuden kulttuurin mahdollistamista.

Luovan potentiaalin kanavoituminen osaksi yhteiskunnan kehittämistä liittyy myös käsitykseen taiteen ja luovuuden arvosta. Tarvitaan taiteen ja luovuuden arvon paradigman muutos: Kyse ei ole vain hyväosaisten ilosta, vaan kaikkia elämän osa-alueita koskettavasta inhimillisestä välttämättömyydestä. Luovuus ei ole jotakin mihin investoida, *jos* on varaa kehittää, vaan välttämätön resurssi. Luovuus ei ole vain harvojen ja valittujen lahja, vaan taito jota harjoitellaan. *"Luovuus ei ole vain sana juhlapuheissa, vaan sille on tilaa kaikilla elämänalueilla."* Kun luovuuden merkitys avartuu, syntyy uudenlaisia vaikuttamisen paikkoja ja luovuutta mahdollistavia rakenteita.

Taiteilija on luovuuden asiantuntija, jonka erityisosaamisen on tultava osaksi yhteiskuntakehitystä. Johdantoartikkelissa kysytään, voiko ilmastonmuutos olla sellainen ajuri ja yhteinen agenda, joka kokoaa luovat ammattilaiset tekemään työtä yhteisen mission puolesta. Uudenlainen taiteen kultakausi voisi yhdistää taiteen, kulttuurin ja luovuuden osaksi suurempaa yhteiskunnallista tehtävää, rakentamaan murrokseen näkyä siitä lähestyvästä horisontista, johon olemme törmäämässä. Luovien alojen asiantuntijat nostivat painavasti esiin taiteilijan ratkaisupotentiaalin ilmastonmuutoksen vastaisessa työssä. Taiteilijan rooli voi olla ratkaiseva juuri nyt, kun paine muutokselle kasvaa kestämättömän suureksi.

---

16 Ks. esim: Taide ja kulttuuri osana alueiden kehitystä; Näkymä vuoteen 2025. OKM 2018:20; Suunniteltu luovuus. Kulttuuritoiminnot ja strateginen aluekehittäminen. Ruokolainen, Olli. Tampere University Press. 2017; Luova talous ja aineettoman arvon luominen kasvun kärjiksi. Luovat alat Suomen talouden ja työllisyyden vahvistajina -työryhmän raportti. OKM 2017:18; Taiteen ja kulttuurin toimijat, toiminta ja merkitys. Tapauskohteina Hyvinkää, Lohja ja Porvoo. Saukkonen, Pasi. Sivonen, Outi. Cupore. 2016; Kulttuuripolitiikan yhteys EU:n innovaatio- ja aluepolitiikkaan. EU:n rakennerahastojen ja maaseudun kehittämisohjelman lisäarvo kansalliselle kulttuuripolitiikalle. Jakonen, Olli. Mitchell, Ritva. Cupore. 2015.

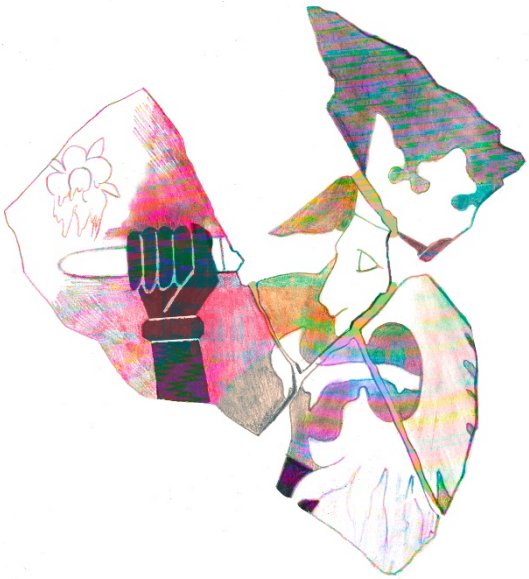

Luova toimijuus ilmastonmuutostyössä
Aura Seikkula

Sain yhdeksän vuotta sitten kutsun osallistua ilmastopoliittiseen kriisikokoukseen Brysselissä. Koollekutsuvat asiantuntijatahot olivat menettäneet toivonsa tulevaan epäonnistuneen Kööpenhaminan ilmastokokouksen myötä. Kerta toisensa jälkeen maailman poliittinen ja taloudellinen yhteisö oli päättänyt olla hyväksymättä kaikkia maita laillisesti sitovaa sopimusta vaadittavista ilmastopoliittisista toimenpiteistä ilmastonmuutoksen hidastamiseksi.

Juuri raporttinsa julkaissut hallitustenvälinen ilmastonmuutospaneeli IPCC, kuten myös Euroopan komissio, Maailmanpankki sekä useat kansallisvaltiot perustavat ilmastotoimintansa suuntaviivat Potsdamin ilmastovaikutustutkimusinstituutin tutkimustuloksiin ja ennusteisiin. Kööpenhaminan ilmastokokouksen epäonnistuminen oli kyseisen instituutin mukaan käännekohta ilmastonmuutoksen vastaisessa taistelussa.

Instituutin johtoryhmä halusi löytää uusia vaikuttavuuden keinoja ja kutsui Euroopan talous- ja sosiaalikomitean luokse ryhmän EU:n keskeisiä taidealan toimijoita. Kirjailijat, elokuvantekijät, näyttelijät ja taiteilijat ottivat vastaan maailman johtavilta ilmastotutkijoilta viimeisimmät tutkimustulokset sekä ennusteet ilmastonmuutoksen katastrofaalisesta etenemisestä. Sisäistimme kolmikymmenvuotisen, lineaarisesti etenevän elinalamme ja -olojemme tuhoamista kuvaavan ennusteen.

Potsdamin ilmastovaikutustutkimusinstituutin johtaja John Schellnhuber esitti skaalaten eri skenaarioita siitä, kuinka heidän ennusteidensa mukaan merenpinta nousee ja jäätiköt sulavat kontrolloimattomalla tahdilla, kuivien alueiden kuivuus lisääntyy, sään ääri-ilmiöt voimistuvat kaikkialla maailmassa ja kasvi- ja eläinlajit kuolevat sukupuuttoon. Schellnhuberin

mukaan kaikki tämä, kuten myös puhtaan veden loppuminen, johtavat globaaleihin poliittisiin, taloudellisiin, sotilaallisiin ja humanitaarisiin kriiseihin. Elinolosuhteemme muuttuvat nopealla tahdilla kaikkialla maailmassa.

Kriisikokouksen agenda oli selkeä. Hälyttävät tutkimustulokset eivät olleet saavuttaneet median riittävää kiinnostusta. Valtamediassa julkaistu tieto oli täysin spekulatiivista ja jopa ilmastonmuutosta kyseenalaistavaa. Niin kansainväliset kuin kansallisetkin poliittiset toimijat väheksyivät kauhistuttavia ennusteita. Ilmastotutkijat toivoivatkin meidän levittävän työssämme sitä ilmastotietoutta, mitä päättävä kuluttaja ja kuluttava päättäjä halusivat toimillaan mitätöidä.

Nyt, lähes vuosikymmen kriisikokouksen jälkeen, Schellnhuberin lineaarisesti listaamat ennusteet ovat pitäneet täydellisesti paikkaansa. Ihmiskeskeinen aikakäsitys on suurin uhka luonnon monimuotoisuudelle. Olemme teoillamme tuhoamassa kaiken elollisen.

Olemme samalla kuitenkin vihdoin yleisesti hyväksymässä ihmisen maailman mekanismeja määrittävän ja ilmastoa muokkaavan vaikutuksen. Lähestyvä katastrofi on mahdotonta kieltää ilmastonmuutoksen ilmenemismuotojen yleistyessä. Maapallon elinolosuhteet ja koko tulevaisuutemme on muuttumassa.

Hallitustenvälinen ilmastonmuutospaneeli vaatii meitä vähentämään aiheuttamamme kasvihuonekaasujen pitoisuuden kasvun ilmakehässä nollapäästötasolle. On mahdollista, että suuri osa meistä haluaa nyt teoillaan ja valinnoillaan osallistua ilmastotoimintaan. Tavoitettunakaan päästöjen nollaaminen ei kuitenkaan pysäytä etenevää ilmastonmuutosta. Potsdamin ilmastotutkijoiden mukaan meidän onkin kehitettävä sopeutumiskeinoja ilmastonmuutokseen.

Taiteella on tutkijoiden mukaan vaikuttavuuden mahdollisuus. Luovilla aloilla ja taiteella on tulevaisuutemme kannalta keskeinen tehtävä. Luovan alan toimijat voivat sekä lisätä tietoutta ilmastonmuutoksen etenemisestä ja sen merkityksistä että osallistua elintärkeään innovaatiotyöhön. Innovaatiotyöskentelyn on oltava monialaista, uutta ja luovaa ajattelua sisältävää sekä ennennäkemättömiä ratkaisuja tuottavaa. Teollisuuden, talouden ja teknologian toimialat tarvitsevat tasavertaisiksi tuotantokumppaneiksi luovan alan toimijat.

Olemme tehneet ilmastonmuutoksesta tulevaisuutemme. Tulevaisuuden haasteet on kohdattava täysin uudella, luovalla toimijuudella, rohkeilla innovaatioilla ja uusilla työkaluilla. Ilmastonmuutoksen aikakaudella jokaisella päätöksellä on merkityksensä, jokaisella toimella seurauksensa. Välittömät rakenteelliset muutokset hätätilan välttämiseksi ovat vähintäänkin elintärkeitä. Poliittista päätöksentekoa määrittävien maailmantalouden mekanismien tulisi mahdollistaa ilmastotoimintaa tukevia ja nollapäästöjä tuottavia luovia innovaatiota. Uusien sukupolvien ilmastovastuullisuus on taattava koulutuksen kautta, rohkeaa luovuutta ja tasaarvoa edistäen. Luova ajattelu ja toimijuus on mahdollistettava rakenteellisesti.

Luovien alojen asiantuntijat ehdottavat, että taiteilijat ja luovat toimijat otetaan osaksi yhteiskunnan rakentamista, päätöksentekoa ja globaalien ongelmien ratkaisemista. Tämä toteutuu etsimällä sellaisia uusia yhteistyön muotoja, joissa taiteilijat tulevat osaksi kehittämisen alueita. Tarvitaan työyhteisöjä, projekteja ja hankkeita, erilaisia tekemisen alustoja, joissa on kykyä tunnistaa tarve luovalle osaamiselle ja halua avautua kokeiluille. Tällaisia konteksteja löytyy kaikkialta yhteis-

kunnan eri alueilta, niin julkiselta, yksityiseltä kuin kolmanneltakin sektorilta. Taiteilijan asiantuntijuuden välittymisessä[17] on kyse tasa-arvoistavasta yhteistyöprosessista ja luovasta kumppanuudesta. Monialainen yhteistyö on mahdollista, kun eri alojen toimijat kokevat tehtävän yhteiseksi ja merkitykselliseksi.

Myös taiteilijat ja muut luovat toimijat tarvitsevat uutta ajattelua työn mahdollisuuksista ja siitä, millaisissa tehtävissä ja konteksteissa oma osaaminen voi toteutua. Uusien yhteistyösiltojen rakentamiseen tarvitaan usein myös välittäjäosaamista, ammattilaista, joka tunnistaa yhteistyön sisältämän potentiaalin. Välittäjän tehtävänä on toimia sillanrakentajana ja prosessin muotoilijana, jotta yhteistyö kahden hyvinkin erilaisen toimijan välillä mahdollistuu. Välittäjä toimii tulkkina, sanoittaa yhteistä tavoitetta ja pitää huolta siitä, että prosessi sisältää niitä elementtejä, joita tarvitaan molempia osapuolia rikastuttavalle, luovalle yhteistyölle.

Taiteilijan sisällyttäminen osaksi organisaatioiden kehittämistoimintaa liittyy myös käsityksiin asiantuntijuudesta ja taiteesta tiedon tuottamisen tapana. Tyypillisesti taiteilijan synnyttämä luova prosessi haastaa organisaatioiden rakenteita, tapoja ja rajoja. Esimerkiksi taiteen ja tieteen välillä tapahtuu tällä hetkellä paljon kiinnostavaa yhteistyötä. Taiteilijan osallisuus haastaa kuitenkin yliopiston rakenteet, jotka eivät välttämättä tunnista taiteilijaa tai taidetta tiedon tuottamisen tapana. Akateemisessa kehyksessä tiedon synnyttää ja omistaa tutkija, jolloin taiteilijan osa on konfliktinen ja haastaa rakenteet uudistumaan.

Ehdotuksia toiminnaksi

- Valtion tulee ottaa vahva rooli ja edelläkävijyys taiteilijoiden ja luovien toimijoiden sisällyttämisessä omaan kehittämistoimintaansa ja luoda kannustavia esimerkkejä ja uusia toimintamalleja.

- On kehitettävä uusia rahoitusinstrumentteja tukemaan taiteen, tieteen ja teknologian synergiaa hyödyntäviä innovaatioita ja kokeiluja ilmastokriisin torjumiseksi ja ilmastonmuutokseen sopeutumiseksi.

- Luovia kokeiluja tulee toteuttaa ja jatkaa valtionhallinnon sisällä strategisesti eri kehittämisen alueilla esim. virastojen välinen dialogi, työn muuttuva merkitys, murrosten kokemuksellistaminen, ilmastonmuutokseen valmistautuminen ja tulevaisuustyö.

---

17 Ks. Taiteilijan asiantuntijuuden ja välittäjätoiminnan kehittämisohjelma, Taiteen edistämiskeskus, www.taike.fi.

3. Neljä huolta tulevaisuuden Suomelle

Taiteen edistämiskeskus sai Tulevaisuusvaliokunnalta pyynnön kutsua kuultavaksi neljää taiteilijaa. Taiteilijat saivat toimeksiannon pohtia aihetta, teemaa, huolta tai ilmiötä, jonka kokevat haasteeksi tulevaisuuden Suomelle. Tämän aiheen tuli olla luonteeltaan merkittävä, mutta sellainen, johon ei vielä liity riittävää julkista keskustelua.

Taiteilijoita kuultiin 11.1.2019 eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan Luovissa tiloissa toteutetussa työpajassa. Keskusteluun kutsuttiin teatteriohjaaja, dramaturgi Ari-Pekka Lahti, kirjailija Juha Itkonen, performanssitaiteilija Leena Kela ja tanssitaiteilija Liisa Pentti. Keskustelua johdattelivat erityisasiantuntija Antti Huntus ja läänintaiteilija Krista Petäjäjärvi Taiteen edistämiskeskukselta.

Jokainen osallistuja toi mukanaan työpajaan kirjoituksen, joka vastasi saatuun toimeksiantoon. Kirjoitus toimi keskustelunavauksena yhteiselle dialogille. Vapaamuotoinen keskustelu ei pohjautunut tieteelliselle tutkimukselle, vaan intuitiiviselle assosioinnille. Tämä luku sisältää sekä taiteilijoiden kirjoitukset että toimitetun koonnin niistä käydyistä keskusteluista.

Esitetyt huolet liittyvät tiedossa oleviin suuriin globaaleihin muutoksiin, kuten ilmastonmuutokseen, digitalisaatioon ja yhteiskunnallisen vakauden vaihteluihin. Teknologisen kehityksen kritiikitön ihannointi peittää alleen haittavaikutukset, joita nopea digitalisoituminen aiheuttaa ihmisyydelle ja luovuudelle. Taiteilijat nostavat esiin huolen inhimillisten ja sosiaalisten kykyjen rappeutumisesta: arjen lisääntyvä teknologiakeskeisyys eristää, passivoi ja vieraannuttaa meitä toisistamme. Digitalisaatio muuttaa tapaamme olla ihmisiä: kokea, aistia ja ajatella - ei mitään sen vähempää.

Taiteilijoiden esittämät aiheet lähestyvät suomalaista yhteiskuntaa jokainen eri kulmasta, muodostaen yhdessä fragmentaarista kokonaiskuvaa ei-toivotusta tulevaisuuden suunnasta. Yhteistä taiteilijoiden esittämille haasteille on niiden vakavuus ja suuri negatiivisen kehityksen potentiaali, yhteiskunnallinen taantuminen, joka kasvaa esitettyjen ilmiöiden liian myöhäisestä tunnistamisesta, niiden merkityksen vähättelystä sekä kyvyttömyydestä ennaltaehkäistä ei-toivottuja vaikutuksia. Rivien väleistä on luettavissa vakava huoli yhteiskuntamme kyvystä kohdata ja selviytyä lähitulevaisuuden kriittisistä murroksista. Jokainen tässä esitystä neljästä haasteesta liittyy myös valtaan, demokratiaan ja sen vahvistamisen merkitykseen.

Maailmassa on voimistumassa monta erilaista uhkaa, jotka ravistavat ihmisyyden peruspilareita eri tavoin. Ilmastonmuutos ja sen myötä moninaiset ekologiset, sosiaaliset ja humanitääriset kriisit nostattavat myrskyn, jonka voimasta ja tuhoista tutkijat varoittavat, mutta jota ei vielä hyväksytä todeksi. Olemme astumassa aikakauteen, jossa kohtaamme jotakin ennakoimatonta, vierasta ja tuntematonta. Miten me voimme valmistautua?

Ei-kirjallinen yhteiskunta

Suomalaisten lukutaito heikkenee. Media on uutisoinut viimeisen vuosikymmenen ajan, kuinka Suomi on menettänyt kansainvälisen lukutaidon huippuaseman. Koulunsa päättävät nuoret eivät lue enää yhtä hyvin kuin vanhempansa.

Lukutaidon rapautuminen muuttaa tulevaisuuden suomalaista yhteiskuntaa perusteellisesti ja rakenteellisesti. “Vanhan yhteiskunnan” kirjalliseen perinteeseen nojaavat rakenteet joutuvat törmäyskurssille lukemattoman kansan kanssa. Demokratia ja tasa-arvo on rakennettu kansan laajan sivistyksen varaan. Nämä perustat ovat ilman kirjallista kulttuuria vaarassa murentua. Kirjallisen viestinnän ja sen kykyjen eriarvoistuminen voi viedä meitä ajassa taaksepäin, takaisin kohti lukutaitoisten harvainvaltaa.

Huoli lukutaidottomuudesta
Juha Itkonen

Toimin viime vuonna opetusministeri Sanni Grahn-Laasosen asettaman kansallisen lukutaitofoorumin puheenjohtajana. Laaja työryhmämme sai tehtäväkseen miettiä uusia keinoja erityisesti lasten ja nuorten lukutaidon ja -innon kohentamiseksi.

Esittelimme viime syyskuussa suuntaviivamme, joiden mukaisiin toimiin onkin jo ryhdytty. Työn lukutaidon edistämiseksi on oltava pitkäjänteistä ja riittävästi resursoitua. Tuntuu, että asian vakavuuteen on havahduttu yhteiskunnassa laajalti ja että poliittinenkin tahtotila on olemassa. Lukeminen ei ole mikä tahansa harrastus, sillä lukutaito on modernissa yhteiskunnassa välttämätön selviytymistaito.

Lukutaidolla ei nykyään tarkoiteta pelkästään kirjoitetun tekstin ymmärtämistä. Tutkijoiden käyttämä termi on monilukutaito: sanojen lisäksi modernit tekstit koostuvat kuvasta ja äänestä. Kuitenkin mielestäni selvästi ahtaimmalla näistä kolmesta ovat tässä ajassa nimenomaan sanat. Kuvaa ja ääntä tulvii kaikkialta, ja uskon lasten ja nuorten oppivan ja harjaantuvan tulkitsemaan audiovisuaalisia viestejä.

Sen sijaan olen rehellisesti sanottuna hyvinkin huolissani nimenomaan kirjallisen viestinnän puolesta. Kyky lukea ja tulkita pidempiä tekstejä ja vastavuoroisesti tuottaa sellaisia itse on heikentynyt tutkimustenkin mukaan hämmästyttävän nopeasti. Eräät äidinkielen opettajat puhuvat jo suorastaan romahduksesta. Neljän melko eri-ikäisen lapsen isänä näen lasteni kasvavan silmieni edessä tähän uuteen, nopean ja pitkälti ei-kirjallisen viestinnän maailmaan. He eivät ole sitä maailmaa luoneet, mutta heidän aivonsa virittyvät sen asetusten mukaisesti. Heillä ei ole edes muistikuvaa muusta.

Pidän tällä hetkellä tehtävää lukutaidonedistämistyötä tärkeänä ja merkityksellisenä. Katsoessani tänään toimeksiannon mukaisesti pidemmälle tulevaisuuteen mietin kuitenkin, onko yhteiskuntamme varautunut jo meneillään olevan muutoksen mahdolliseen lopulliseen laajuuteen ja moninaisiin seurauksiin.

Koko yhteiskuntamme on rakennettu kirjallisen kulttuurin ja kirjallisen viestinnän pohjalle. Mitä tapahtuu, jos tulevat sukupolvet eivät enää yksinkertaisesti osaa samalla tavalla tulkita kirjallisia viestejä tai kirjoittaa sellaisia itse? Millaisia yhteiskunnallisia muutoksia tämä aiheuttaa? Miten yhteiskunnalle elintärkeät toiminnot, vaikkapa koulutus, järjestetään uudelleen? Miten tällaiseen ei-kirjalliseen yhteiskuntaan pitäisi valmistautua? Onko siihen mahdollista siirtyä hallitusti ja järjestelmällisesti, vai tapahtuuko muutos väistämättä jonkinlaisen kriisin kautta?

Koulutusjärjestelmällä on kaksi vaihtoehtoa lukutaidon heikkenemiseen sopeutumiseen. Joko lukutaitoon liittyviä standardeja lasketaan tai standardeja pidetään yllä ja kouluun pääsevät vain harvat ja valitut, lukutaitoiset oppilaat. Jälkimmäinen vaihtoehto vie meitä yhteiskuntana ajassa taaksepäin takaisin tilanteeseen, jossa vain kapea eliitti on lukutaitoista. Tämä sama muutos tapahtuu koko yhteiskuntajärjestelmässä, jolloin vaarana on vallan kasaantuminen vain harvalle lukutaitoiselle.

Arjen ilmaisukanavat ovat jo monimediaisia, eikä vaikuttamisen mahdollisuus ole enää riippuvainen lukutaidosta. Tälläkin hetkellä monenlaiset mielipidevaikuttajat tekevät työtään

vaikkapa sosiaalisen median kautta, eikä lukutaidolla ole tässä yhtälössä välttämättä merkitystä. Myös opettamisessa yleistyvät erilaiset menetelmät, joissa kirjallisen oppimisen sijaan opitaan esimerkiksi liikkeen tai kuvan kautta. Kirjallisen viestinnän aseman muuttuminen muuttaa käsitystä sivistyksestä ja elementeistä, joista se koostuu. Vielä toistaiseksi lukutaito on kuitenkin erityinen taito, joka avaa mahdollisuuden yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Tutkimusten mukaan lukutaidottomuus kasvattaa syrjäytymisen riskiä. Huoli lukutaidottomuudesta on myös huolta syrjäytymisen ja huono-osaisuuden kasvusta.

Lukutaidottomuus liittyy paitsi yhteiskunnan rakentumiseen, mutta myös ihmisenä olemiseen. Kun ihminen lukee tai kirjoittaa on hän aktiivisessa suhteessa aineiston kanssa. Huoli lukemisen loppumisesta ei ole niinkään huolta kirjallisuuden katoamisesta, vaan huolta siitä, että ihminen muuttuu passiiviseksi vastaanottajaksi. Lukemisen väheneminen on itsenäisen ajattelun ja merkitysten luomisen vähenemistä. Inhimillinen luovuus on uhattuna - ja tämä uhka on muuttunut viime vuosien aikana järkyttävän suureksi.

Empatia ja kaiken välisyyden verkottuminen

Globaalissa maailmassa oman edun tavoittelu on johtanut ihmiskauppaan, halpatyövoiman laittomaan siirtolaisuuteen ja terrorismiin. Nämä jo olemassaolevat inhimillisten katastrofien ainekset uhkaavat laajentua entisestään ilmastonmuutoksesta johtuvien kriisien, konfliktien ja massasiirtolaisuuden kautta. Samalla kun globaalit epävarmuustekijät lisääntyvät, on käynnissä laaja arjen digitalisoituminen, joka muuttaa kykyämme tuntea empatiaa. Kysymys ei ole vain digitalisaation synnyttämästä ihmisten välisen viestinnän muutoksesta, vaan ilmastonmuutoksesta ja *kaiken* muutoksesta.

Aikamme suuret murrokset kulminoituvat ilmastonmuutokseen. Olemme tuntemattoman edessä, ei-tietämisen alueilla, valmistautumassa maailmanlaajuiseen, kompleksiseen kriisin ja sen ennakoimattomiin seurauksiin. Ilmastonmuutokseen on vastattava asian vaatimalla vakavuudella ja etsittävä ratkaisuja, jotka ovat rohkeasti ihmisyyttä kehittäviä, koko ihmiskunnan kattavia, yhteiskansallisia toimenpiteitä. Yksittäiset toimenpiteet, kuten päästöttömyys, kiertotalous, kasvissyönti, kestävä kehitys tai Agenda 2030 eivät ole ratkaisuja. Ne ovat osaltaan merkittäviä tavoitteita, mutta eivät yksin riitä synnyttämään ilmastonmuutoksen edellyttämää paradigman muutosta.

Ilmastonmuutoksessa ratkaisu on suuruusluokaltaan itse ongelman kokoinen, sen on oltava jotakin sellaista, joka muuttaa perustavanlaatuisesti tapaamme olla ihmisiä. Tässä muutoksessa empatialla on tärkeä rooli.

Miten asettautua tuntemattoman eteen?
Leena Kela

Elämme keskellä suuria murroksia. Ilmastonmuutos haastaa kaiken, käsityksemme maailmasta, toimintamme sekä myös ajattelukykymme. Samanaikaisesti ja toisiinsa kytkeytyen vanhojen vallan rakenteiden purkautuminen ja uudelleen määritteleminen, kuudes sukupuuttoaalto ja kiihtyvä digitalisaatio vaativat meitä hahmottamaan asioita täysin uusista näkökulmista. Kaikelle tälle ei ole vielä edes sanoja, saati sitten tarpeeksi tietoa niiden vaikutuksista. Olemme tuntemattoman edessä, ei-tietämisen alueilla.

Empatiasta puhutaan erityisesti ihmisten väliseen vuorovaikutukseen liittyvänä taitona. Verkkopohjainen kommunikaatio ja työn koneistuminen haastaa empatiataitomme. Tämä ongelma on jo tunnistettu ja nostettu julkiseen keskusteluun myös Suomessa. Empatiakyvyn harjoittaminen voisi olla keskeinen keino tuntemattoman eteen asettautumisessa. Se, että ihmiset tietoisesti harjoittaisivat empatiakykyä paitsi toisiaan kohtaan, mutta myös laajemmin toisia lajeja ja olevaisia kohtaan, voisi toimia avaimena tulevaisuuden haasteisiin vastaamisessa. Ihmisen täytyy aktiivisesti harjoittaa empatiakykyään, jotta hän kykenee lähestymään toista yksilöä yksilönä, ei samankaltaisuutta etsien, vaan erot tunnistaen. Empatiaa tulee vahvistaa paitsi yksilötasolla, mutta myös yhteiskunnallisesti kaikkien, myös toisten lajien, selviytymisen ja hyvinvoinnin turvaamiseksi.

Empatiaa on tutkittu esimerkiksi filosofian, psykologian, biologian ja sosiologian alalla. Jokaisella alalla on oma käsitteellinen määritelmänsä. Yleisesti empatialla viitataan inhimilliseen, kognitiiviseen prosessiin, missä kykenemme asettumaan toisen yksilön tai eliölajin asemaan, suhtautumaan tämän näkökulmaan, tunteeseen ja kokemukseen. Empatia on myös kykyä erottautua toisesta, kykyä ymmärtää oma ja toisen eroava tietoisuus, ajatukset, tunteet ja taustat. Empatia on, toisin sanoen, ihmisenä toimimista ja liittyy mahdollisuutemme toimia yhteisössä.[18]

Empatia on maailmasuhteen ja olemassa olemisen aktiivista harjoittamista. Se on tuntemattoman eteen asettautumista, jatkuvaa uudelleen muotoilun ja oppimisen prosessia. Jotta meillä on mahdollisuus selviytyä meitä uhkaavista muutoksista, tarvitaan kykyä asettautua tuntemattoman äärelle. Lähestyessä tuntematonta huomaamme, että kielemme on rajallinen ja riittämätön. Uudelle ajattelulle ei välttämättä löydy kielestä resonanssia. Taide on kieli, jonka kautta voi käsitellä myös jotakin sellaista, joka ei taivu vielä sanoiksi.

Voimme tuntea empatiaa jotain sellaista kohtaan, josta voi tunnistaa itsensä. Tässä ajassa tarvitaan kuitenkin empatiaa, joka ulottuu kattamaan kaiken elollisen. Lähestymällä avoimen kysyvästi voi lähestyä jotakin sellaista, joka on ominaisuuksiltaan hyvin kaukana ihmisestä. Esimerkiksi valtamerikala on eliölajina etäinen, mutta empatiaa harjoittamalla sen olemassa olemista ja merkitystä ekosysteemille voidaan ymmärtää. empatian kautta muodostuu siis yhteys eri eliölajeihin, joka voi johtaa ympäristövastuun kantamiseen.

Empatia liittyy olentojen välisyyteen, kaiken verkottumiseen ja ihmisen intersubjektiivisuuteen. Voimme tarkastella esimerkiksi suhtautumistamme luonnonvaraisten eläinten

---

18 Blair, J. R. (2005) Responding to the emotions of others: dissociative forms of empathy through the study of typical and psychiatric population. Consciousness & Cognition 14(4), 698–718.

saalistamiseen. Aiemmin metsästykseen liittyi vahva kunnioituksen kulttuuri, missä tappaminen sisälsi rituaalin ja kiitoksen. Tapettua elämää kunnioitettiin antamalla tapahtumalle merkitystä. Karhunkaadossa pidettiin karhunpeijaiset, jotka kestivät monta päivää. Pidot pidettiin, jotta karhun sielu pääsisi eteenpäin ja metsään syntyisi uutta riistaa. Ihmisten ja muiden lajien välillä oli erilainen suhde, vahvempi verkottuminen. Ihminen on osa olentojen välistä verkostoa ja ilmastonmuutoksen ratkaiseminen tarvitsee *kaiken välisyyden verkottumisen* kehittämistä. Tämä kehittäminen tapahtuu tuntemalla empatiaa ja purkamalla erilaisuuden raja-aitoja.

Vertaisuus, valta ja valtarakenteet ovat yhteisöjen ja yhteiskuntien rakennuselementtejä. Empatialla rakennetaan myös eriarvoisuuksia, toiseuttamalla ja epäinhimillistämällä. Uusliberalistinen ajattelu, jossa oma hyöty asetetaan yhteisen hyödyn edelle, liittyy empatian rajaamiseen ja sen hyväksymiseen, että empatiaa "ei riitä" kaikille. Liika empatian tunto voidaankin kokea uhkana yhteisölle, sen tavoille ja rajoille. Laajemmin tarkasteltuna tuotantoeläimistä on tullut tässä yhtälössä merkityksetöntä massaa. Massauttaminen poissulkee yksilöllisyyden ja siten mahdollisuuden empatiaan. Empatian harjoittaminen on tasaarvoista toisen olennon kohtaamista, se on suostumista vaikuttumiseen ja muutokseen omassa käsityskyvyssä, *"minun tulee ajatella asiat uudella tavalla."*

Empatia on ihmisyyden selviytymistaito, se on käänne olemisen tavassa. Se on osa elinikäistä oppimista ihmisyydestä. Empatian harjoittaminen tapahtuu ihmisten välissä, olemalla kehollisesti samassa tilassa, se tapahtuu kouluissa ja työelämässä, kaikkialla, jossa ihmiset ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Siinä missä netissä surffaaminen ja erilaisen datan nopea omaksuminen purkaa empatiaa, niin syvälukeminen *(deep reading)* vahvistaa sitä. Voidaksemme vastata käsillä oleviin globaaleihin kriiseihin, tulee empatiataidot merkityksellistää yhteiskunnallisesti. Meidän on löydettävä yhteisiä, uusia tapoja tukea kykyämme tuntea empatiaa ja harjoittaa ihmisyyttä.

Sairastunut demokratia

Sosiaalisen median aikakaudella tiedon luotettavuus on kärsinyt inflaation. Totuuskäsitteet muuttuvat eikä aina ole selvää, mihin tietoon päätöksenteossa nojataan. Millainen on epäsuoran tiedon valta poliittisessa päätöksenteossa? Epäsuoralla tiedolla viitataan sellaiseen tietoon ja erilaisiin taustavaikuttimiin, joilla on merkitystä päätöksenteolle, mutta jotka jäävät suurelta yleisöltä näkymättömiin. Poliittiseen päätöksentekoon tarvitaan käänne, jossa puretaan epäsuoran tiedon valtaa ja nostetaan tutkittu, luotettava tieto päätöksenteon keskiöön.

Eduskunnan tulee aktiivisesti purkaa korporaatioiden (esim. erilaiset etujärjestöt, liikeelämä) vaikutusmahdollisuuksia kansallisessa päätöksenteossa. Politiikkaan liittyvä lobbauskulttuuri hyväksytään kritiikittä ja hiljaa, ilman että sen vaaroja tunnistetaan. Myös kansainvälisen rahaliikenteen sääntelyyn ja julkisiin hankintamenettelyihin tarvitaan uudenlaista läpinäkyvyyttä ja avoimuutta.

Jotta kansalaisten luottamus kasvaisi demokratiaa ja valtiovaltaa kohtaan, tarvitaan demokraattisen päätöksenteon kehittämistä. Kysymys on demokratian puolustamisesta ja sen

arvon vahvistamisesta. Yhteiskunnallisen vakauden turvaamiseksi tällä on keskeinen merkitys.

Epäsuoran tiedon valta
Ari-Pekka Lahti

Eduskunnan tulisi pyrkiä purkamaan demokratiaan pesiytyneiden korporaatioiden vaikutusmahdollisuuksia kansallisessa päätöksenteossa. Tämä niin kutsuttu lobbaus estää aidosti yhteiskunnallisten päätösten syntymisen. Siksi eduskunnan pitäisi pyrkiä purkamaan poliittisen päätöksentekoon vaikuttavan epäsuoran tiedon valtaa. Tarvittaisiin kipeästi lakiin perustuvaa säätelyä eduskunnan vallan vahvistamiseksi.

Ministerien, kansanedustajien ja virkamiesten siirtyminen liike-elämän palvelukseen ei ole terveellä pohjalla. Politiikan pyöröovi pitäisi pysäyttää, siinä liikkuu paljon sisäpiirin valtaa. Tämä liike mahdollistaa epäsuoran tiedon käyttämisen yksilön tai jonkun tietyn eturyhmän omaksi eduksi. Suomen hallitseminen pitäisi tapahtua ainoastaan empiriaan perustuvan avoimen ja suoran tiedon kautta. Vain tätä kautta demokratia voi aidosti toteutua.

Nykyaikana eletään tietotulvassa, jossa tiedon määrä lisääntyy jatkuvasti ja tietoa on myös helposti saatavilla. Myös mahdollisuus väärinkäyttää tietoa kasvaa. Kenellä vain on mahdollisuus poimia tietotulvasta tiedon sirpaleita, yhdistellä haluttuja kokonaisuuksia ja vetää niistä harhaanjohtavia johtopäätelmiä. Tiedon asemaa poliittisessa päätöksenteossa tulisi vahvistaa ja sitä kautta rakentaa luottamusta ja uskottavuutta suhteessa kansalaisiin. Valtiovallan tulee kantaa vastuuta siitä, että luotettavaa tietoa hyödynnetään, että se tunnistetaan epäluotettavasta tiedosta ja että tietoa käsitellään päätöksenteossa riippumattomasti, erillään poliittisista intresseistä.

Jos luotettava tieto saa enemmän arvoa päätöksenteon pohjana, niin minkä arvo heikkenee? Millainen on sopimisen kulttuuri, missä ja miten käytetään valtaa ohi parlamentaaristen avointen prosessien? Lobbaaminen on laillista toimintaa, mutta mitä tämä oikeastaan tarkoittaa demokraattiselle päätöksenteolle? Ehkä salassapidon velvollisuus ja hiljaisuuden traditio vaientaa, virkamiehet ja poliitikot, tosin eri syistä.

Suomi on yksi maailman parhaista demokratioista, joka on kuitenkin jo raottanut samaa porttia, joka on murentanut monen muun maan demokratiaa. "*Poliittisen teatterin tekijä New Yorkista pointtaa puheessaan siihen hetkeen Jim Carterin presidenttikaudella, joka muutti amerikkalaisen demokratian tulevaisuuden. Tältä samalta historian sivulta löytyy juuret taudille, joka sairastuttaa suomalaisen demokratian. "Katsokaa nyt itseänne, te tulette samaa reittiä perässä!", teatterintekijä sanoo*." Jos sairaus saa edetä rauhassa, on suomalainen yhteiskunta kymmenen tai kahdenkymmen vuoden kuluttua hyvin erilainen kuin nyt.

Onko meidän vaadittava demokratialta enemmän? Ei riitä, että näemme ongelmia vain totalitarismeissa, ongelmat ovat läsnä myös liberaalissa demokratiassa. Näitä ongelmia on nostettava julkiseen keskusteluun. Tarvitaan rohkeutta tarkastella, tutkia ja uudistaa toimintakulttuuria, jonka varaan yhteiskuntamme rakentuu. Siksi tarvitaan jatkuva prosessi, joka tarkastelee eduskunnan toimintakulttuuria, päätöksentekoon vaikuttavia elementtejä, niiden avoimuutta ja riippumattomuutta.

Kun eduskunta tekee työtä epäsuoran tiedon karsimiseksi, voi kansalaisten luottamus eduskuntaan kasvaa. Luottamus synnyttää motivaatiota äänestää ja osallistua päätöksentekoon. Näin kansainvälinen huomio Suomen vähäisestä korruptiosta laajentuu huomioon siitä, kuinka hyvinvointivaltio kehittää luottamusta ja avointa dialogia valtiovallan ja kansalaisten välille. Suomi on yksi maailman vähiten korruptoituneista maista. On tärkeää pitää huolta siitä, että se säilyy sellaisena.

Tyhjän tilan katoaminen

Automatisaatio hidastaa ja altistaa kehomme lähes kokonaisvaltaiselle liikkumattomuudelle. Arjessa sulaudumme yhä enemmän yhteen erilaisten digitaalisten ja virtuaalisten maailmojen kanssa. Algoritmeilla rakennetut digitaaliset ympäristöt muuttavat kokemuksiamme ennaltamääräytyviksi, kapea-alaisiksi, synkronisoiduiksi, tunnekoukuttaviksi mikromaailmoiksi.

Alati kasvava vuorovaikutus ei-tietoisten teknologioiden kanssa heikentää inhimillisten ominaisuuksien kehittymistä. Itsenäinen ajattelu ja luovuus tarvitsee kaikkia aisteja ja vuorovaikutusta elollisen kanssa. Liikkumattomuus, algoritmien ohjaamat reaktiot ja yhä intensiivisemmiksi muuttuvat uudet tietojenkäsittelyn ja kuluttamisen muodot muokkaavat havaintoja, kokemuksia ja ajattelua.

Aivojen tarvitsemaa tyhjää tilaa *(void)* on kaiken aikaa vähemmän. Tunnetusti tämä mielen tyhjä tila liitetään luovuuteen, kykyyn aistia heikkoja signaaleja ja synnyttää jotakin kokonaan uutta. Lähes huomaamatta menetetään juuri *se*, joka on elintärkeää inhimilliselle luomisvoimalle.

Vielä toistaiseksi emme ole yhteiskuntana osanneet reagoida digitalisaation valtaaman tyhjän tilan menetykseen, emme ole käsittäneet sen suojelemisen tarvetta. Muutos on ollut nopeaa ja se tapahtuu aistimisessa, läsnäolossa ja ajattelemisessa. Vaikutukset ovat tuntemattomat.

Kokemusten standardisoituminen
Liisa Pentti

Maailma on täynnä haasteita. Monimutkaisia yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien välisten tai niiden sisäisten haasteiden ilmentymiä. Suomalainen yhteiskunta tuntuu rakastavan erityisesti kahta asiaa: lakeja, joita muodostetaan hallitsemaan, selkeyttämään ja järjestämään yhteiskunnallisia oloja ja toimintaa yhteiskunnan sisällä - kulloisenkin hallituksen tai virkamiesten parhaaksi katsomalla tavalla. Siihen sisältyy tietty ideologinen suunta tai toive yhteiskunnan kehityksestä.

Toisaalta synnytetään jatkuvia, suurisuuntaisiakin organisaatiomuutoksia, joita toteutetaan niin julkishallinnon kuin yksityisenkin sektorin piirissä. Muutokset synnyttävät aluksi kaaosta,

epätietoisuutta ja epävarmuutta niin työpaikoilla kuin muutoksen piiriin kuuluvien asiaosaisten elämässä. Niinpä meiltä toivotaan jatkuvasti joustavuutta.

Nämä kaksi tendenssiä, tarve uudistumiseen ja toisaalta tarve järjestykseen sosiaalipolitiikan, työllistymisen, tuottavuuden ja kansalaisten yleisen hyvinvoinnin mahdollistamiseksi tuntuvat toimivan toistensa vastapooleina. Haluan uskoa, että Suomessa monilla uudistuksilla halutaan pyrkiä kohti (inhimillisesti) parempaa yhteiskuntaa, mutta mitä se tarkoittaa riippuu lainlaatijan tai muutoksen alkuunpanijan ideologisista ja poliittisista päämääristä.

Olen ammatiltani tanssitaiteilija, myös suurin osa identiteettiäni kuuluu tanssitaiteilijuuden piiriin. En ole yhteiskuntatieteilijä ja vaikka nuoruudessani opiskelin kansantaloustiedettä Helsingin yliopistossa, on siitä kulunut jo muutama vuosikymmen. Tanssitaiteilijuuteni ja siihen liittyvän kokemuksen ja tiedon pohjalta haluan tuoda esille kaksi näkökulmaa, jotka koen tärkeiksi keskustelussa tulevaisuudesta. Molemmat ovat varsin laajoja ja liittyvät toisiinsa.

Miten kiihtyvän ja yhä intensiivisemmän kulutuksen muotoihin sisältyvät rytmit, nopeus ja tietojenkäsittelyn muodot ja alustat muokkaavat uudelleen kykyämme kokemuksiin ja havaintoon? Tähän liittyy kokemuksien muuttuminen standardinomaisiksi ja synkronisoiduiksi mutta toisaalta jaettujen ja yhteisten kokemuskenttien lohkominen ja fragmentoituminen algoritmeillä muodostetuiksi, tunnekoukuttaviksi mikromaailmoiksi.

Tätä logiikkaa avaa kiinnostavalla tavalla taiteen tutkija, esseisti ja Columbia-yliopiston modernin taiteen ja teorian professori Jonathan Crary esseessään "24/7: Late Capitalism and the Ends of Sleep". Kehitys näkyy myös taiteen merkityksen muutoksena yhteiskunnan automatisaation edetessä haastaen taiteentekijää mitä suurimmassa määrin. Taidekokemus, varsinkin esittävän taiteen aikaansaama, on ajallis-tilallinen, yksilöllinen kokemus, joka toivottavasti säilyy uusista välineistä huolimatta. Esitys on aina uniikki tapahtuma, jota ei voi koskaan toistaa täsmälleen samanlaisena. Sen logiikka on lähtökohtaisesti esituotannollinen, ei toistettava.

Toinen näkökulma liittyy tanssin ja liikkeen merkitykseen maailmassa, jossa automatisaatio hidastaa ja altistaa meidät kokonaisvaltaiselle kehon liikkumattomuudelle samalla kun tuotteiden tuottamisen nopeus on kasvanut eksponentiaalisesti. Silmien, käden, kosketuksen ja ajattelun välinen suhde muuttuu älyteknologian ja robotisaation myötä. Havainto- ja oppimistaitomme muuttuvat ratkaisevasti — emme vielä tiedä, miten. Olemme aina kosketuksissa johonkin maan vetovoiman ansiosta, paitsi tietysti avaruudessa. Ja samalla maailma aina koskettaa meitä.

Joustavuus on käsite, jota käytetään paljon ja se liitetään esim. yritysmaailmaan, oppimiseen ja kognitiiviseen joustavuuteen tai taloustieteisiin, talouden joustoihin. Suomen kaltaisessa, itsepäisten ihmisten yhteiskunnassa joustavuus ihmisten välisessä kanssakäymisessä ei ole lainkaan huono pyrkimys. Vaikka ihmiskeho on ihmeellinen, on sillä rajoitteensa. Huolimatta aivojen plastisuudesta joustavuutta ei synny ilman siihen liittyvää kehollista prosessia ja ilman prosessia joustavuus jää jargoniksi, joka synnyttää usein epävarmuutta. Korvaisin käsitteen joustavuus sanalla vuorovaikutteisuus.

Kun keskittymisemme ja mielemme on joustavasti sulautunut yhteen teknologian kanssa, voi jatkuva työskentely ja vuorovaikutus algoritmien avulla toimivien välineiden kanssa synnyttää eräänlaisen kehottomuuden ja rajattomuuden kokemuksen. Joillekin se voi äärimmillään

aiheuttaa kehollista ja mielellistä uupumusta, mikä voi osoittautua yksilön ja yhteiskunnan kannalta arvaamattomaksi, mahdollisesti jopa orjuuttavaksi.

Jos oletetaan, että yksilön kokemus muuttuu standardisoidummaksi ja jopa synkronoiduksi, voi seurauksena olla, että liikkeelliset impulssit standardisoituvat ja vähenevät. Spontaanille toiminnalle jää vähemmän tilaa ja aikaa. Katson ihmisiä metrossa ja voin todeta, että 90% suuntaa katseensa puhelimeen hartiat kasassa. Näköaisti on jatkuvasti aktivoituna. Tyhjää ja tylsää mielentilaa ei ole.

Emme välttämättä kiinnitä huomiota siihen, miten algoritmit vaikuttavat arkisen elämämme rytmiin. Oma luonnollinen, sisäänrakennettu kellomme joutuu kamppailemaan epäorgaanisen, koneellisesti tuotetun rytmin kanssa ja hakemaan suhdetta tähän uuteen ruumiinosaan. Istumisen määrä kasvaa. Perifeerinen näkömme jää usein vähemmälle käytölle keskittyessämme edessämme olevaan näyttöön.

Tanssijana koen, että työskentely tyhjässä (mielen)tilassa on välttämätöntä oman kehollisen toiminnan ja kehollis-kuvallisen ajattelun kannalta. Ajaudun kuitenkin säännöllisin väliajoin ruokkimaan itseäni YouTuben musiikilla, Googlen hakukoneella tai Instagramin kuvafeedeillä. Kadotan ajantajuni, ja jossain vaiheessa huomaan juuttuneeni synkronoituun ja impulsseja pursuavaan lähteeseen itseni ulkopuolella. Tästä tilasta takaisin kehollisen kokemukseen laskeutuminen ei ole useinkaan vaikeaa, mutta olen havainnut, että se on hyvin erilainen tietoisuuden ja toiminnallisuuden tila kuin vuorovaikutus tietokoneen kanssa. Minun on päättäväisesti vedettävä raja erilaisten työskentelytapojen välille, sillä toistaiseksi tanssi tapahtuu avaruudellisessa kehossani, joka ei toimi sähköllä.

Koreografiseen prosessiin liittyy monia ennalta-arvaamattomia muuttujia (sen lisäksi, että koreografian tekemisen mahdollistaminen on oma prosessinsa jo itsessään). Usein työskentelen 2 - 7 tanssijan, valo-, ääni- ja pukusuunnittelijan, lavastajan, tuottajan, videosuunnittelijan kanssa ja koitan monimuotoisen vuorovaikutuksen kautta luoda esityksen, jonka toivon aina synnyttävän merkityksiä katsojissa, jälleen vuorovaikutuksen kautta. Ja vuorovaikutus on liikettä tilassa ja tilan läpi.

Filosofian professori Dennis J. Schmidt ehdottaa kirjassaan "Between the Word and the Image", että yleisesti ottaen taide auttaa meitä ymmärtämään itseämme ja ympäröivää maailmaa. Suurin osa tekemistämme asioista liittyvät välittömiin tarpeisiin tai päämäärään mutta taide kehittyy eräänlaisessa tyhjyydessä (void), joka mahdollistaa vapauden ja leikin. Hän viittaa filosofi Martin Heideggeriin, joka oli huolissaan siitä, miten ihmiskunnan omat aikaansaannokset ja tuotteet voivat sulkea tuon vapaan ja tyhjän tilan. Toisin sanoen, omat tuotannolliset pyrkimyksemme sulkevat jotakin joka on tärkeää elämän liikkeelle, tilan, jota päämäärä, aikomus, tarve tai järki ei määritä.

Palaan siis liikkeeseen: kaikkea luovaa ja uudesti syntyvää edellyttää liike. Jo kohdussa solutasolla meihin vaikuttaa maan vetovoima ja äidin liikkeet, jotka osaltaan välittävät soluille tietoa, jota ne tarvitsevat muovautuessaan sikiöksi.

Liike on jokaisen toimintamme tai aikomuksemme taustalla, usein pelkkänä häivähtävänä kuvana. Kuinka ideologioiden tai päämäärien määrittelemää nuo itse kunkin henkilökohtaiset impulssit ovatkaan, on niiden taustalla refleksin, havainnon ja ajatuksen synnyttämä liike.

Voimmekin kysyä, minkälaista liikettä algoritmien ja tietokoneen logiikan kanssa toimiminen synnyttää ja miten se muokkaa meitä?

Kehotietoisuuden merkitys on mielestäni tulevaisuudessa olennainen. Jos oletan, että liikkeelliset kokemuksemme ovat rajallisempia mm. ruumiillisen työn vähenemisen ja istumisen lisääntymisen kautta, on mahdollista, että monet sellaiset ajatukset, ideat ja havainnot, jotka nousevat vapaammasta, arvaamattomammasta ja ehkä myös tylsemmästä tilasta, jäävät vähemmälle. Toistamme loputtomiin standardisoituja esikuvia ts. emme ajattele uudestaan "laatikon ulkopuolelta".

Yhteiskunnassa on kuitenkin uuden kaipuu. Uudesta on tullut synonyymi reaktiiviselle uudelle, joka toimii jo olemassa olevassa ja toistaa tuntemiaan malleja, jotka ovat syntyneet markkinoiden toimintaa kasvattavan tiedon pohjalle (paranneltu versio, new smartphone every year). Reaktiivisen uuden termiä käyttää filosofi Gilles Deleuze kirjassaan "Difference and Repetition", jossa hän kirjoittaa myös aktiivisesta uudesta. Tämä syntyy potentiaalista ohi jo tunnetun reaktiivisen tiedon, eikä sisällytä aktiivista uutta itseensä.

Miten tämä uusi sitten toteutuu tai tapahtuu? Nämä molemmat sisältyvät toisiinsa ja tarvitsevat tosiaan. Eräs mahdollisuus on ajatella Nassim Nicholas Talebin "mustia joutsenia", toisin sanoen, pitää silmät auki mahdollisuuksille, jotka tapahtuvat todennäköisyyksien ulkopuolella. Havainnoida mitä tapahtuu periferiassa.

Taiteeseen osallistuminen joko tekijänä tai vastaanottajana antaa mahdollisuuden suostua päämäärättömään ja näennäisesti passiiiviseen oleiluun Heideggerin tyhjiössä (void).

Muutama vuosi sitten luovuus-käsite oli varsinainen hittituote. Nyt sen käyttö tuntuu hiipuneen, mutta itseäni häiritsi suuresti luovuuteen liitetyt yltiöpositiiviset merkitykset. Työni tanssitaitelijana on merkityksiä luovaa, mutta se on usein jollain lailla varsin kivulias prosessi, ehkä juuri siksi, että tanssissa ja koreografiassa syntyy jotain, mitä ei vielä ole ollut. En kuitenkaan pidä kipuilua itseisarvona tai merkityksen luojana. Voi sanoa, kuten venäläisen runoilija Osip Mandelstamin leski miehestään: "Hän ei ollut hyvä runoilija terrorin vuoksi, vaan siitä huolimatta".

On tärkeää, että älylaitteiden, kehollisen liikkumisen ja havainnon yhteyksiin kiinnitetään yhä enemmän huomiota ja sitä tutkitaan. Jos yhteiskunnallisena päämääränä on kannustaa kansalaisia olemaan itsenäisiä ajattelijoita, oman elämänsä päätöksentekijöitä ja hahmottamaan kokonaisuuksia, on tarpeen ymmärtää yhä paremmin monivivahteisen liikkumisen, luomisen ja havainnon välisiä yhteyksiä. Ja antautua epämääräisyyksille silloin tällöin, opetella kaatumista ja ylösnousemista. Maan vetovoima voittaa loppupeleissä, joten on parasta harjoitella yhteistyötä. Muussa tapauksessa voi olla, että (jopa me itsepäiset suomalaisetkin) uuvumme kasvavaan liikkumattomuuteemme sekä alussa mainitsemaani yhtenäistämisen ja eriyttämisen väliseen ristiriitaan, mikä liittyy kasvavaan vuorovaikutukseen ei-tietoisten, vaikkakin päättelykykyisten koneiden kanssa.

Meidän on kyettävä ravitsemaan inhimillisiä ominaisuuksiamme, aistejamme ja kehittämään itsenäistä ajatteluamme käyttäen hyväksi älylaitteiden tuomia mahdollisuuksia, mutta ei jäädä niiden orjiksi. Muutoin voimme pahimmassa tapauksessa päätyä jonkinlaiseen dystopiaan, jossa inhimilliset oivallukset ja empaattiset taidot eivät ole sallittuja. Kaaos ja järjestys

ovat molemmat välttämättömiä ja molempiin sisältyy liike, joka jatkuu tietoisuutemme ja havaintokykymme tuolle puolen. Siispä ryhtykäämme harjoittelemaan kaatumista ja joustavaa nousemista.

Lähteet:
Rhizome, http//:rhizome.org/editorial/2013/sep/17, Heuer, Megan. Syyskuu 2013 (s. 3-4).
Post-dance, an Advocay, https://spangernianism.worldpress.com/2017/04/09, Spångberg, Mårten. Huhtikuu 2017 (s. 12).
Hartley, Linda: Wisdom of the Body moving. North Atlantic Books, Berkley, California. 1994 (s.16).
Schmidt, Dennis J.: Between the Word and the Image, Indianan University Press, Bloomington, Indiana. 2013 (s.102-103).

Jokaisen sukupolven maailmasuhde on erilainen kuin edellisen. Nyt lapset kasvavat suoraan digitalisoituneeseen maailmaan ja algoritmien luomiin ympäristöihin, joissa ihmisen osana on vastaanottaa.

Joskus 1980-luvulla olivat tietokonepelien pikselit jättiläismäisen suuria, yksi pikseli oli linna ja toinen ritari ja loput täydennettiin mielikuvituksella. Tämän päivän peleissä maisemat ovat valmiiksi käsikirjoitettuja, valmiiksi hiottuja interaktiivisia elokuvia. Valmiina tarjoiltu digitaalinen ympäristö syöttää feediä, joka johdattelee fragmentista seuraavaan. Virtuaaliaallot kuljettavat mieltä algoritmien ohjaamassa rytmissä datasta toiseen. Kärjistäen kyse on aivopesusta, joka rapauttaa itsenäisen ajattelun, valintojen tekemisen ja merkitysten synnyttämisen.

Lapsia on joskus vaikeaa saada ymmärtämään ympäröivää luontoa. Metsäkävelyllä lasten kanssa heidän puheensa saattavat liittyä pelaamiseen ja älypuhelimiin. Vaikka älypuhelin ei olisi siinä nimenomaisessa tilanteessa fyysisesti mukana, kantaa mieli digimaailmaa mukanaan. Ehkä diginatiiveille lapsille ei kehity samalla tavalla luontosuhdetta kuin aikaisemmille sukupolville? Luonnolla on itseisarvoa ja sen monimuotoisuuden suojeleminen koetaan tärkeäksi, mutta miten luonnon arvo muuttuu, jos kaikille sukupolville ei muodostu luontosuhdetta? Tämä dystopia sisältää ajatuksen siitä, että jos yhteiskunta kykenee ylläpitämään infran siedettävällä tasolla, niin ehkä luonnon tuhoutumista ei koeta merkitykselliseksi.

Luovuus, joka luo lisäarvoa digitaalisille ympäristöille, kukoistaa varmasti myös tulevaisuudessa. Mutta aktiivista uutta synnyttävä luovuus, sen kuihtumisesta voi olla hyvin huolissaan. Keskeinen haaste on; miten me yhteisönä onnistumme vaalimaan luovuutta ja pitämään auki sen perifeerisen kentän, jossa voidaan havaita mustat joutsenet?

4. Utopian luova potentiaali

Taiteessa on lupa harjoittaa ihmisyyden taitoja, määrittää ja kyseenalaistaa olemassaolon mahdollisuuksia. Juuri näitä taitoja tarvitaan siellä, missä etsitään ratkaisevalla tavalla uusia tapoja toimia. Luova ongelmanratkaisu ja riskinottokyky, abstraktin näkyväksi tekeminen, koetun tarinallistaminen, yksityisen ja yleisen välisyyden tunnistaminen ja luova uusien yhteyksien sommittelu on monelle taiteilijalle arkipäiväistä työtä. Taiteen olemus kielenä, kohtaamisena ja mahdollisuutena puhuttelee meistä monia.

Taiteilijat ja luovien alojen asiantuntijat nostivat esiin, kuinka merkittävää on harjoittaa tulevaisuuden tunnustelemista ja luoda aktiivisesti erilaisia tulevaisuuksia. "Tulevaisuusaistien" vahvistaminen on taito, jonka harjoittamisella on nyt merkitystä: "*Tulevaisuus vaivaa ihmisiä monellakin tasolla ja se tuodaan voimakkaasti esiin, että se ei näytä hyvältä. Niin kuin kansallinen identiteetti on asia, joka on meille tuotettu, niin myös tulevaisuus tuotetaan meille valmiiksi. Tästä seuraa tunne, että ei tässä voi mitään tehdä, että omaa ratkaisukykyä ei tarvita. Yksi keino valmistautua tulevaisuuteen on se, että järjestelmällisesti mietitään erilaisia tulevaisuuksia, se on mahdollisuuksien kenttä. Vaikka media syöttää tietynlaista tulevai-*

suutta, on mahdollista nähdä, että tulevaisuuksia on lukematon määrä, joita voidaan kuvitella ja siten aktiivisesti suunnata toimintaa, synnyttää erilaista tulevaisuutta. Meillä on kuitenkin keinoja tuottaa erilaisia tulevaisuuksia. Siinä on asioita, niin kuin erilaisia palikoita, joihin me ei voida vaikuttaa, mutta me voidaan valita, miten me näitä palikoita käytetään. Luovuuden kautta rakentuu luottamusta siihen, että kyllä tästä selvitään."

Tulevaisuusajattelu on yksi luonteva soveltamisen alue taiteelliselle ja luovalle osaamiselle. Niin kuin käsillä oleva tulevaisuusvaliokunnan ja Taiteen edistämiskeskuksen välinen yhteistyö osoittaa, taiteellinen ajattelu ja luovat menetelmät avaavat uusia tapoja lähestyä intuitiivista ja kokemuksellista tietoa todellisuudesta. Taiteen ja taiteilijoiden sisällyttäminen tulevaisuustyöskentelyyn tarjoaa loputtomasti erilaisia yhteistyön tapoja ja mahdollisuuksia, joista osaa onkin jo kokeiltu inspiroivin tuloksin.

Suomi vuonna 2050

Taiteilijat ja luovan alan asiantuntijat loivat pieniä pilkahduksia ja positiivisia utopioita tulevaisuuden Suomeen. Rivien väleissä näyttäytyivät raskaaksi muodostuneet suomalaisuuden vanhat konstruktiot, joiden purkauduttua näyttäytyi avarampi maa.

"Ylä-Lappi on ollut kansallispuistona jo jonkin aikaa. Siellä on pystytty säilyttämään luonnon, erityisesti vesistöjen arktinen olikotrofinen ekosysteemi sellaisena, kuin me se tänä päivänä tunnetaan. Inarissa on maailman ensimmäisen saamelaisten ja suomalaisten yhteistuumin perustettu arktisia alkuperäiskulttuureja sekä eri pohjoisia kulttuureja yhdistävä dekolonisaatiosta ja sen historiasta ammentava keskus, joka tunnetaan eri puolilla maailmaa. Tämän ympärille on kehittynyt pohjoisen Skandinavian erämaa-alueet yhdistävä ekoturismi, joka tuottaa suomen monikulttuuriselle yhteiskunnalle uudesti ymmärrettävää hyvinvointia, jossa tärkeimpänä arvona ovat ihmisten välisestä fyysisestä ja henkisestä kanssakäymisestä ammentavat uudet arvot."

"Kun me ennen olimme hyviä rauhanturvaajia, niin nyt olemme erikoistuneet vakauden luomiseen. Tämä liittyy ajatukseen, että sekä uskon että taiteen ja kulttuurin keinoin voidaan lisätä yhteiskunnallista vakautta. Se liittyy empatiaan, myötätuntoon ja näihin asioihin, joista on tänään aikaisemmin puhuttu. Niin kuin Martti Ahtisaari on lanseerannut tämän rauhanturvan rakentaja -yhtiönsä, niin samaan tapaan kuin Suomi tuottaa puolustusteollisuutta, niin vuonna 2050 tuotetaan vakausteollisuutta. Meillä on paljon yrityksiä, jotka luovat vakautta. Myydään vakaushävittäjiä maailmalle; vakauttajia. Monitoimivakauttajia ostetaan miljardeittain ja tästä on tullut meidän kansantalouden ykkösvientituote!"

"Lähdin miettimään mitä on suomalaisuus? Kävin keskustelun historiantutkija Timo R. Stewartin kanssa, joka puhui siitä, kuinka nuori käsite suomalaisuus on. Vuonna 2050 ymmärretään se, miten suomalaisuuden ainesosat ovat fiktiivisesti rakennettuja – ja nämä olisi purettu pois. Kun ei ole enää olemassa joukkoa suomalaisia, joilla on tiettyjä ominaisuuksia, niin olemme paljon vapaampia monimuotoiseen yhteiskuntaan. Sellainen yhteiskunta ottaa sisäänsä monenlaista, monenmuotoista ja monennäköistä, ilman että on joku jurottava, hiljainen suomalaisen myyttinen hahmo, johon meidän tarvitsee kaikkien tarkentaa suhdettamme. Vuonna 2050 tätä ei enää ole."

"Suomalaiset ovat löytäneet tavan elää niin että se on aidosti kestävä, eikä kuormita seuraavia sukupolvia. Teknologia, tiede, taide, markkinatalous, demokratia – me osaamme elää tätä yhdistelmää. Suomen tuotantometsätalous on vähentynyt huomattavasti ja se maa-alue joka nyt käytetään, ei ole enää tuotantotalouden palveluksessa. Sähköntuotannon ongelma on ratkaistu. Suomea asutetaan eri tavalla, ei enää väkipakolla kollektivisoituen. Yksityisautoilu on vähentynyt ja julkista liikennettä on enemmän ja kaupan monopolit on purettu. Ja koska ihmiset voivat kommunikoida telepaattisesti, niin ei enää tarvita älypuhelimia, vaan kommunikoidaan kinesteettisen ymmärryksen kautta."

"Suomalaisuus on onnistunut avartumaan. Tämä näkyi mielikuvassani niin, että kuvassa oli eri rotuisia ihmisiä, nuoria, vanhoja ja lapsia. Syntyvyyskään ei ollut lakannut, vaan siinä näkyi yhteiskuntamme elinvoima. Näin presidentin, joka ei ole kantasuomalainen. Olemme kansakuntana valmiit tällaiseen presidenttiin. Ihmiset ovat kuuntelemassa keskittyneenä hänen puhettaan, ilman mitään virtuaalilaseja tai muita sellaisia, meille riitti tällainen oikea todellisuus. Kohtaus tapahtui Oodin edessä, kansalaisaukiolla. Koko seutu oli osoittautunut käyttökelpoiseksi ja saanut jo vähän ikää. Suomi näytti siinä tilavalta, avaralta, ilmavalta, hyvinvoivalta, suvaitsevalta."

Lopuksi

Taide on jatkumo, käynnissä oleva keskustelu, jossa jokainen taiteen teko ja osallistuminen taiteen kohtaamiseen on ele luovuuden jakamiseksi. Tämän keskustelun osana ja sen kautta syntyy sellaista tietoa, jolla kehitetään kriisejä ratkaisevia innovaatioita. Keskustelu on kuitenkin tärkeää vain niille, jotka ottavat siihen tavalla tai toisella osaa, tulevat sen piiriin. Luovuuden ja luovan työn edellytysten vahvistamisessa on kyse tämän piirin tietoisesta laajentamisesta.

Globaalien kriisien aikakaudella inhimillisten kykyjen merkitys ratkaisee. Olemme riippuvaisia itsenäisestä, kriittisestä ja luovasta ajattelusta. Epävakaan ja ennustamattoman tulevaisuuden äärellä on kyettävä inhimilliseen vastavuoroisuuteen, uusien taitojen nopeaan omaksumiseen, uuden ymmärryksen ja tiedon luomiseen ja rohkeaan uudistumiseen. Varautuminen tulevaisuuteen tarkoittaa yhteiskunnallisen huomion ja rakenteellisen tuen suuntaamista luovuuden kulttuurin mahdollistamiseen.

Työryhmä

Työryhmä toimii Taiteen edistämiskeskuksessa, joka on opetus- ja kulttuuriministeriön alainen asiantuntijavirasto. Tämän julkaisun kirjoittajat työskentelevät Taiteilijan asiantuntijuuden ja välittäjätoiminnan kehittämisohjelmassa, jonka tavoitteena on tehdä näkyväksi taiteellisen osaamiseen uudenlaista soveltamista, tukea välittäjäosaamisen kehittymistä ja tuoda taiteilijan asiantuntijuutta laaja-alaisesti yhteiskunnan eri osa-alueille.

FM **Antti Huntus** (s. 1978) on Taiteen edistämiskeskuksen erityisasiantuntija ja työskentelee virastossa kehittämisen vastuualueella. Vuosina 2009–2011 Huntus koordinoi luovien alojen verkostoa osana työ- ja elinkeinoministeriön koheesio- ja kilpailukykyohjelmaa.

Krista Petäjäjärvi (s. 1980) on taiteilija-kehittäjä, performanssitaiteilija ja teatteri-ilmaisun ohjaaja (YAMK), erityisalana taide osana organisaatioita ja työelämän kehittämistä. Petäjäjärvi kehittää dialogia taiteen ja yhteiskunnallisen uudistumisen väliin taiteilijan, välittäjän, kouluttajan, verkottajan ja tiedon jäsentäjän rooleissa. Tällä hetkellä Petäjäjärvi toimii Taiteen edistämiskeskuksen läänintaiteilijana.

Aura Seikkula (s. 1977) on kansainvälinen nykytaiteen asiantuntija. Hän on toiminut nykytaidekuraattorina ja neuvonantajana sekä luennoinut ja kirjoittanut taiteesta ja filosofiasta laajasti kansainvälisesti. Tällä hetkellä hän toimii Taiteen edistämiskeskuksen läänintaiteilijana ja viimeistelee filosofian ja kulttuuripolitiikan väitöskirjaansa nykytaiteen tietoa tuottavasta luonteesta Jyväskylän yliopistossa. Seikkula osallistui myös hankkeen kuulemisprosessiin ennen aloittamistaan läänintaiteilijana.

Kiitokset

Työryhmä kiittää luovia asiantuntijoita, jotka osallistuivat kuulemisprosessin. Kiitos Joonas Ahlava, Jaakko Blomberg, Juha Itkonen, Leena Kela, Aino Kivi, Ari-Pekka Lahti, Satu Luukkonen, Laura Mellanen, Netta Norro, John Lundstén, Liisa Pentti, Ville Pystynen, Mikko Sinervo ja Satu Tuittila. Kiitos myös väitöskirjatutkija Laura Haapalalle arvokkaista näkökulmista sekä julkaisun kuvittaja Pauliina Mäkelälle hyvästä yhteistyöstä.

Lämmin kiitos valiokuntaneuvos Olli Hietaselle tämän inspiroivan yhteistyön mahdollistamisesta. Kiitos myös valiokunnan pysyvä asiantuntija Maria Höyssälle ja erityisasiantuntija Markus Rahkolalle panoksesta keskusteluun ja julkaisuprosessiin.

EDUSKUNTA
RIKSDAGEN

ISBN 978-951-53-3728-3 (NID.) • ISBN 978-951-53-3729-0 (PDF)
ISSN 2342-6594 (PAINETTU) • ISSN 2342-6608 (VERKKOJULKAISU)